

källan

2 • 2004



SVENSKA
LITTERATUR
SÄLLSKAPET
INFORMERAR

Innehåll

<i>Bo Pettersson: Runebergjubileet fortsätter</i>	1
Aktuellt	3
<i>Magnus Pettersson: Joh. Ludv. Runeberg 200 år 5.2.2004</i>	4
<i>Agneta Rahikainen: J.L. Runebergs jubileum för 100 år sedan</i>	6
<i>Agneta Rahikainen: Vad gjorde Runeberg den 13 maj 1848?</i>	13
<i>Lisa Södergård: Partaj, hippa och baluns? Folkkultursarkivets frågelista om slang</i>	22
<i>Maria Miinalainen: Oscar Parland. Läkare, författare och amatörkonstnär</i>	30
<i>Petra Hakala: Nyförvärv 2003. Historiska och litteraturhistoriska arkivet</i>	37
<i>Heidi Schreiber: Traditionsvetenskaplig bibliografi</i>	41
<i>Camilla Wide: Svenskan i Finland. Ett språkvetenskapligt projekt med fokus på syntaxen</i>	42
<i>Karmela Liebkind, Siv Sandberg och Tom Sandlund: Finlands- svenskarna och deras institutioner</i>	49
<i>Catharina Lojander-Visapää: Språkets betydelse vid valet av svensk- eller finskspråkig utbildning</i>	53
<i>Blanka Henriksson: Eviga vänner och flitiga flickor. Minnes- versernas budskap</i>	58
Pris, stipendier och forskningsbidrag	61
<i>Susanne Österlund-Pötzsch: American Plus – finlandssvensk etnicitet i Nordamerika</i>	65
<i>Nina Edgren-Henrichson: Boknyheter</i>	69
<i>Håkan Andersson: Johan Ludvig Runeberg – nationens man och vår</i>	74
Föreläsningsserie hösten 2004	80

Omslagsbild: J. L. Runeberg, årets 200-årsjubilar, i bildkollage av Janne Rentola.

Runebergjubileet fortsätter

Det har varit en stor glädje att följa med och delta i de mångahanda minnesvärda tillställningar som ordnats i tecknet av Johan Ludvig Runebergs 200-års jubileum, från banketter och årsfester till seminarier och föreläsningar.

Den 5 februari hann många med såväl den av den nationella jubileumskommittén ordnade festen i Borgå domkyrka som Svenska litteratursällskapet i Finland traditionella årshögtid i Helsingfors universitets solennitetssal. De som var med i domkyrkan minns kanske bäst det inledande hypnotiska nynnandet av F.A. Ehrströms kännspaka tonsättning av "Vid en källa", Christer Kihlmans försvar av en modern humanistisk livssyn i festtalet eller den unga pojken som känslofullt men utan sentimentalitet reciterade "Soldatgossen".

I solennitetssalen var programmet som sig bör ännu festligare än vanligt med Svenska Akademiens ständige sekreterare Horace Engdahls bejublade festtal "Att gråta fädernas tårar" följt av Sebastian Fagerlunds festkantat "Höga lågor, stilla vatten" till ord av professor Lars Huldén, med Jukka Perkos fyndigt uppjazzade saxofonsolo utgående från olika Runebergtonsättningar som en festlig övergång mellan dem. Och att få höra alla elva strofer av "Vårt land" sjungas och reciteras var också något särdeles rart. Den därpå följande jubileumbanketten samlade en stor skara inbjudna gäster under ståtliga men sådana mera uppsluppna former som även festföremålet skulle ha uppskattat.

Runebergsfester ordnades också runtom i landet av sällskap och kommuner, föreningar och skolor – och en stor del av befolkningen deltog i dem eller uppmärksammade nationalskaldens jubileum på andra sätt. En uppskattad gest var sällskapets initiativ att sända klassupplagor av den färska samlingsvolymen *JLR. Johan Ludvig Runeberg i urval* till alla finlandssvenska högstudier, gymnasier och yrkesläroinrättningar. Sällskapet kunde också glädjas åt att volymen i både februari och mars toppade Akademiska bokhandelns lista över mest sålda böcker på svenska. Nationalskalden intresserar alltså inte bara allmänheten genom sin mångomtalade person, som länge till och med var föremål för en kult, utan även – vilket torde glädja alla litteraturintresserade – genom sina texter, på vilka personkulten i mycket baserades. Urvalsvolymen visar också hur levande Runebergs språk ännu är i dag – något som även poeten Risto Ahti, som nyligen nyöversatt "Idyll och epigram" till finska, poängterar i sin artikel i den tvåspråkiga jubileumstidningen *Runeberg. Nordens skönhet var hans sång*.

Runebergjubileet har även tagit ett otal andra former. Av de elektroniska mediernas giv har Mikaela Weurlanders dokumentärfilm "Anteckningar om Runeberg" (FST/TV2, 2.2.2004) säkert varit den mest förtjänstfulla. Vad de många seminarierna om och kring Runeberg anbelangar torde sällskapets jubileumsföreläsningar samt historiska nämndens tvärvetenskapliga seminarium "Bonden Pavo – dikten ur diket" i Finska Hushåll-



Samlingsvolymen JLR. Johan Ludvig Runeberg i urval ståtade som nummer 1 i Akademiska bokhandeltio-i-topp-hylla i februari och mars. Foto Janne Rentola.

ningssällskapet hus i Åbo den 27 april, litteraturvetenskapliga nämndens seminarium "Att läsa Runeberg" i sällskapets hus den 7–8 maj och historiska nämndens seminarium "J.L. Runeberg och patriotismen" i Helsingfors universitetsmuseum den 13 maj ha varit de mest intresseväckande.

Skolornas intresse för Runeberg har jag personligen kunnat uppleva på många sätt: genom mina barn, genom lärare och föräldrar, och genom att själv undervisa. Att tonåringar får upp ögonen för aspekter som berör dem i Runebergs dikter kan vara nog så givande för både elever och lärare. Då har även det häfte av uppgifter och ordförklaringar som beledsagar klassuppsättningarna av urvalsvolymen varit till stor hjälp och glädje. Det har sammanställts av lärarna Barbara Halén-Klemmt och Chris Nyström i samarbete

med professor Ann-Marie Ivars.

Runebergs jubileumsår har vid det här laget ännu inte svängt kring sin axel, men icke desto mindre kunde vi redan nu med tacksamhet tänka på alla de krafter som så energiskt arbetat för att året inletts med tillbörlig pompa och ståt. Framför allt skulle vi då kunna rikta oss till projektsekreterare fil.mag. Agneta Rahikainen, som haft huvudansvaret för sällskapets jubileumsarrangemang.

Agneta Rahikainen hann sitt tunga värv till trots före julen 2003 även publicera den rikt illustrerade, läsvärda och prisade bildbiografen *Johan Ludvig och Fredrika Runeberg*. Till övriga färskastudier om Runeberg hör fil.lic. Rainer Knapas *Idyll och hjältemod – J.L. Runeberg i bokkonsten*, professor Teivas Oksalas *J.L. Runebergin Kreikka ja Rooma* (varav en förkortad version kommer att publiceras i Runebergs-

volymen av *Historiska och litteraturhistoriska studier* 79) och professor Matti Klinges *Den politiske Runeberg*. Senare i år har vi att vänta professor Johan Wredes biografisk-idéhistoriska bok om Runeberg och fil.lic. Michel Ekmans doktorsavhandling under arbetsnamnet *Kaos, ordning, kaos. Människan i naturen och naturen i människan hos J.L. Runeberg*. I början av nästa år torde också storprojektet *Samlade skrifter av J.L. Runeberg*, inklusive kommentarer, vara slutfört.

Så skall en nationalskald leva: genom att firas naturligtvis, men också läsas, diskuteras, debatteras och forskas i.

Allt detta intresse – av vilket jag bara förmått beröra en bråkdel – för den person i vilkens åminnelse Svenska litteratursällskapet i Finland stiftats visar att nationalskaldens minne värnas med hjärta och hjärna av fosterlandet.

Bo Pettersson

Aktuellt

Svenska litteratursällskapets årsmöte

Vid Svenska litteratursällskapets i Finland årsmöte den 7 april 2004 återvaldes de styrelsemedlemmar som var i tur att avgå, professorerna Håkan Andersson, Max Engman, Ann-Marie Ivars och Henrik Meinander. Minister Christoffer Taxell återvaldes som medlem i finansrådet.

Till nya hedersmedlemmar kallades direktör Krister Ståhlberg, Åbo, Svenska Akademiens ständige sekreterare, fil.dr Horace Engdahl, Stockholm och biblioteksrådet Harry Järv, Stockholm.

Till nya korresponderande medlemmar kallades ped.dr Viking Brunell, Jyväskylä, professor Torkel Jansson, Uppsala, professor Orvar Löfgren, Lund, dr Robert Schweitzer, Lübeck och museichef Marketta Tamminen, Borgå.

Medlemsavgiften för 2004 för årsmedlem fastslogs av årsmötet till 18 euro. Avgiften för ständigt medlemskap är 600 euro.

Årsmötet godkände sällskapets verksamhetsberättelse för 2003. Berättelsen kan rekvireras hos sällskapet, tel. 09-61 87 77 eller per e-post: sls@sls.fi. Den kan också läsas i sin helhet på sällskapets webbplats www.sls.fi.

MP



Joh. Ludv. 200 år 5

① Ordföranden för Svenska litteratursällskapet i Finland, professor Håkan Andersson lade ner blommor vid nationalskaldens grav i Borgå, och kom även ihåg hust-run Fredrika med en lilja. Foto Janne Rentola.



② Vice ordföranden för Svenska litteratursällskapet i Finland, professor Fred Karlsson talade vid statyn i Esplanaden, flankerad av Akademiska Sångföreningen som på sedvanligt sätt hyllade skalden på hans födelsedag. Efter talet följde sång och kransnedläggning. Foto Matias Uusikylä.



③ En talrik publik hade infunnit sig för hyllningen vid Runebergsstatyn i Esplanaden i Helsingfors. Foto Matias Uusikylä.



④ Svenska litteratursällskapets årshögtid firades under särskilt festliga former i Helsingfors universitets solenitetssal. Salen var fylld till sista plats. För att bereda alla intresserade plats disponerade sällskapet denna kväll också universitetets lilla festsal dit programmet simultanöverfördes. Sammanlagt deltog över 900 gäster i jubileumshögtiden på universitetet. På bilden uppträder Akademiska Damkören Lyran. Foto Matias Uusikylä.

⑤ Statsarkeolog Carl Jacob Gardberg har mottagit K. E. Tollanders pris och den Tollanderska medaljen. Priset överräcktes av ordföranden professor Håkan Andersson och prisnämndens ordförande professor Marika Tandefelt. Foto Matias Uusikylä.



Runeberg

/2 2004

⑥ Festtalet hölls av Svenska Akademiens ständige sekreterare, fil.dr Horace Engdahl. Talet "Att gråta fädernas tårar" återges i sin helhet i sällskapets årsbok Historiska och litteraturhistoriska studier 79, som utkommer i juni 2004. Foto Matias Uusikylä.



⑦ Festkantaten Höga lågor, stilla vatten, som litteratursällskapet beställt i anslutning till jubileet, uruppfördes denna kväll. För texten stod författaren, professor Lars Huldén, för musiken tonsättaren Sebastian Fagerlund. Orkestern Tapiola Sinfonietta dirigerades av Susanna Mälkki och som solister medverkade Lilli Paasikivi, Angelika Klas och Petteri Salomaa. – Festprogrammet hade planerats och sammanställt av sällskapets årsfestkommitté under ledning av dess ordförande Lena von Bonsdorff. Foto Matias Uusikylä.



⑧ Jubileumsbanketten ägde rum i Börshuset i Helsingfors. 589 inbjudna gäster deltog och restaurangens samtliga gemak stod till sällskapets förfogande. Ordföranden Håkan Andersson hälsar här gästerna välkomna flankerad av fr.v. fil.mag. Katarina Andersson, professor Lars Huldén, professor Ebba Witt-Brattström, docent Kate Runeberg, Svenska Akademiens ständige sekreterare Horace Engdahl, professor Vineta Fellman, ambassadör Ulf Hjertonsson, fil.lic. Karin Stenbeck och ambassadör Haakon Baardsøn Hjelde. Foto Matias Uusikylä.



⑨ Jubileumsbanketten avslutades med dans på borggården i Börshuset till tonerna av Martin Brushane Big Band. På borggården underhölls gästerna också av a cappella-gruppen FORK. Foto Matias Uusikylä.

Magnus Pettersson



J.L. Runebergs jubileum för 100 år sedan

När efterdyningarna från Johan Ludvig Runebergs 200-årsdag småningom lagt sig är det på sin plats med en blick på hur hans 100-årsdag firades. 1904 firades Runebergsdagen den 5 februari under helt andra förhållanden än i dag. Finland var inte självständigt, språkstriderna mellan svekomaner och fennomoner kulminerade och landet utsattes för en allt hårdare förryskningspolitik. Generalguvernör Nikolaj Bobrikoff hade året innan fått utökade och nästan diktatoriska fullmakter, och några månader efter jubileet, den 16 juni 1904, sköt Eugen Schauman honom i senatshusets trappa.

I Svenska litteratursällskapets Runebergsbibliotek finns en omfattande urklippssamling med artiklar och notiser om Runeberg ur olika synvinklar. Från 100-årsjubileet finns två kartonger fulla med prydligt uppklistrade klipp från tidningar i Finland och Sverige. Artiklarna från Finland vittnar om hur man med stort fosterländskt engagemang framför allt samlades till solenna fester medan man i Sverige ordnade hyllningsfester till Runebergs minne ofta med en sympatiserande vinkling på det finska folkets förtryckta ställning.

I tidningar i Sverige ingick oroande rapporter före Runebergsdagen om hur guvernören i Nylands län, Michail Kai-godorov, utfärdat ett förbud mot all illumination, mot flaggning och mot utställande av porträtt, byster och prydnader i

staden. Men förbudet drogs tillbaka och Runebergsjubileet kunde firas stort på alla håll. På alla större orter i Finland firades Runeberg med allmänna medborgersliga fester och i städerna var det allmän illumination. Eftersom Runebergsdagen var en fredag hade man utfärdat en rekommendation att butikerna åtminstone i Borgå, Helsingfors och Åbo skulle stängas kl. 12.00 och att arbetsgivarna skulle ge sina anställda ledigt på eftermiddagen så att de kunde delta i firandet. Helsingfors Handelsfullmäktige satte in annonser i tidningar om att butikerna skulle hålla stängt och uppmanade också affärsägarna att illuminera i skyltfönstren. Också arbetet i fabriker och verkstäder slutade tidigare.

Firandet i Borgå

I Borgå firades Runebergsdagen mycket festligt. Dagen inleddes med stadsfullmäktiges uppvaktnings vid statyn kl. 8.00 med kransnedläggning och hornmusik. Runt statyn hade man rest ett staket av höga grönklädda stolpar förenade av girlander. Kl. 10.00 tågade fullmäktige till graven på Näsebacken och en blomsterlyra nedlades och även här framfördes hornmusik. Stadsfullmäktiges ordförande Anders Allardt och studentkårens viceordförande, magister Arvid Mörne höll tal på svenska. Talen trycktes senare i

Privatbanken 1898

stänges Runebergsdagen kl. 2 e. m.

 Fredagen den 5 Fe-
bruari stängas våra hufvudkontor
klockan 2 e. m.

Erandsförsäkrings Aktieholaget
FENNIA.

Olycksfall-Försäkrings Aktieholaget
PATRIA.

1898

*Annons inför Rune-
bergsdagen den 5
februari 1904.*

dagspressen. En krans från studentkåren med text på svenska och finska lades på graven och kvartetter från Akademiska Sångföreningen och Ylioppilaskunnan laulajat sjöng Runebergs sånger på båda språken. Också Svenska Akademien hade skickat en lagerkrans som lades ned vid graven.

Barnen hade sitt eget program på Runebergsdagen. Kl. 9.00 hölls en barn gudstjänst i domkyrkan med predikan av lektor Albert Segerstråle. Kl. 11.00 hölls en svensk gudstjänst och 12.30 en finsk. På eftermiddagen gick det sedvanliga fackeltåget från Runebergs hem till graven och på kvällen ordnades folkfester av frivilliga brandkåren och Arbetets vänner i deras respektive lokaler. På programmet stod festtal, sång och tablåer. Dagens höjdpunkt var soarén på Societetshuset kl. 18.00 med inbjudna gäster bl.a. från

Helsingfors och också Runebergs barn och barnbarn hade bjudits in. På programmet stod bl.a. ouvertyr, prolog och en kör som sjöng Snoilskys dikt "Borgå, du gamla". Martin Wegelius festkantat "Den 6 maj" uppfördes. Programmet avslutades med deklamation och tre tablåer ur *Kung Fjalar* och *Fänrik Ståls sägner* samt "Vårt land" unisont. Föreningen Porvooon Suomalaiset arrangerade en egen fest på finska. Också skolorna i Borgå och på andra håll höll sina egna tillställningar.

Många som inte kunde delta i festen i Borgå skickade telegram. Bland dem fanns Albert Edelfelt, som i stället deltog i Konstnärsgilletts årsfest i Helsingfors. Också invånare i andra städer, t.ex. Jakobstad och Vasa, skickade hyllningar per telegram eller med blomsterhälsningar till Borgå och Runebergs hem. "Vänner i Jyväskylä" sände sina hälsningar till Rune-

bergs trogna trotjänarinna Maria Degerth som då ännu levde och skötte Runebergs hem.

Föreningen Svenska bildningens vänner i Åbo arrangerade en fest på stads- huset med musikprogram och en drama- tisering av "Julkvällen". Och i Runebergs födelsestad Jakobstad arrangerades en utflykt till Runebergs stuga och fest i råd- huset.

Runeberg i Helsingfors

Kejsrerliga Alexandersuniversitetet i Hel- singfors arrangerade sin jubelfest på Ru- nebergsdagen kl. 12.00 i solennitetssalen. Salen hade dekorerats med palmer, lager- träd och andra gröna växter och ovanför katedern framför Alexander I:s byst stå- tade Walter Runebergs kolossalbyst av Runeberg. Festen inleddes med Sibelius *Finlandia* som framfördes av Filharmo- niska sällskapetets orkester ledd av Robert Kajanus. Professor Valfrid Vasenius höll ett festtal och Akademiska Sångförening- en och Ylioppilaskunnan laulajat sjöng. Universitetets rektor Edvard Hjelt läste upp telegram med anledning av jubileet, bl.a. från flera ryska tidskrifter och från högskolor i Ryssland, Tyskland, Frank- rike, Holland och Skottland. På kvällen arrangerade Filharmoniska orkestern en Runebergskonsert.

Hela dagen uppvaktades Runebergs- statyn i Esplanadparken av delegationer från hela landet, bl.a. från Pojo, Bromarv, Sjundeå, Elimä, Mörskom, Liljendal, Pernå, Karis, Tenala, Lappträsk, Tusby och Ingå. Också Helsingfors universitet, Svenska litteratursällskapet i Finland, Svenska Akademien, Frälsningsarmén, studentavdelningarna, föreningar och olika skolor lade ner sina kransar. Akade- miska sångföreningen och Ylioppilaskun-

nan laulajat sjöng "Suomis sång" och "Sa- volaisen laulu", och till slut sjöngs "Vårt land". Runtomkring i staden gick damer och herrar med liljekonvaljer i knapphå- len, och butiksfönstren var dekorerade med Runebergs porträtt och blommor. Bokhandlarna skyltade med Runebergs böcker i fönstren. I ett stort antal affärer var butiksbiträdena högtidsklädda, bl.a. i Lönnbecks gummiäffär bar kvinnorna vit klänning och herrarna frack.

På eftermiddagen kl. 15.00 arrangeras- des Svenska litteratursällskapetets årshög- tid med festföredrag av Werner Söder- hjelm. Festmiddagen ordnades kl. 18.00 i Societetshussalongen för sällskapetets medlemmar och deras familjer. Damerna var klädda i "ljusa, enkla, men smakfulla toiletter".

Också Konstnärsgillet firade sin års- högtid på Runebergsdagen. Samtidigt som denna fest ordnade Finska litteratur- sällskapet sin egen fest med hyllningstal av Eliel Aspelin, och Arbetets vänner, huvudföreningen höll också en fest med högtidligt program. På Studenthuset ar- rangerade studentkåren kl. 22.00 en fest med hornmusik och tal på svenska av professor I. A. Heikel och på finska av professor E. N. Setälä. Bönestunder ord- nades i Nya kyrkan (Johanneskyrkan) på båda språken, och Nykterhetsförening- arna Balder och Koitto ordnade varsin tillställning.

Svenska Teatern i Helsingfors hade ett festprogram med en prolog av Hjalmar Procopé och därefter Runebergs drama *Kungarne på Salamis*. Teatersalongen var festligt dekorerad med växter, girlander och kulörta lampor. Också finska Natio- nalteatern förevisade samma pjäs. I *Hel- singfors Posten* 5.2.1904 ingick en notis om att "Folkteaterns festrepresentation å Runebergsdagen äger såsom vi i går om- nämnde rum kl. 8 e.m. Det högstämda

Runebergsdagen i Helsingfors.



Illuminationen i Esplanaden.



Illuminationen i Berghäll.

Skämtteckning som distribuerades i samband med Runebergsdagen 1904.

programmet omfattar förutom solosång av Fru Clopatt och körsång af Arbetets Vänners sångkör, Runebergs täcka familjebild 'Kan ej' med fru Lindfors i Julias roll".

Biografier, översättningar och nyutgåvor

Werner Söderhjelm's biografi *Johan Ludvig Runeberg, hans lif och diktning*, del I, utkom på svenska och finska till jubileet. En mer populär biografi av Eliel Vest utkom tidigare och Svenska litteratursällskapet utgav också en tjock festskrift med uppsatser till Runebergs minne. Festskriften delades ut gratis till alla sällskapets medlemmar. Svenska folkskolans vänner utgav en kort populär biografi avsedd för "de bredare lagren av vårt folk", A.J. Sarlins *Johan Ludvig Runeberg. Hans lif och värksamhet i korthet skildrade*, men den kritiserades för att vara alltför svårbegriplig för allmänheten. *Finsk Tidskrift* utgav ett temanummer och *Hufvudstadsbladet* tryckte ett jubileumsnummer med artiklar om Runeberg av ledande forskare och skribenter.

Av Runebergs egna skrifter utgavs en översättning till engelska av *Kung Fjalar* med förord av Bernhard Estlander. På finska utkom samlade skrifter, *Hirvenhiihtäjät* och studier av Valfrid Vasenius och Ossian Grotenfelt. Runebergs verk utkom också i folkupplagor på svenska och finska. Nya skolupplagor trycktes likaså. Olika praktutgåvor av *Fänrik Ståls sägner* utkom i Sverige med illustrationer av Albert Edelfelt, och Beijers förlag utgav första häftet av Runebergs *Samlade skrifter* med illustrationer av August Malmström, Albert Edelfelt, Gunnar Hallström och Olle Hjortzberg. *Fänrik Ståls sägner* utkom också på andra språk till jubileet, bl.a. en nyöversättning till engelska, nytryck av tyska översättningar och några dikter i ett litet häfte på ryska.

Man lät förstas prägla en Runeberg-medalj, som modellerats av Walter Runeberg och fanns till salu i brons. Karamellfabriken A. B. Westerlund & C:o tillverka-



*Fazers choklad-
medaljong 1904.*

de särskilda Runebergskarameller fyllda med choklad och Fazers chokladfabrik saluförde medaljonger med Runeberg i relief. Miniaturbyster i tre olika storlekar av J.L. Runeberg fanns också till salu i de flesta bokhandlar och små statyer i terrakotta och i brons skulpterade efter Walter Runebergs staty såldes i Waseniuska bokhandeln.

Runeberg utomlands

Intresset för att fira Runebergs 100-årsjubileum var stort framför allt i Sverige och Finland. Om man tänker sig att Runeberg praktiskt taget inte alls firats i Sverige i år, endast ett fåtal Runebergsfester har arrangerats, är det intressant att läsa tidningsklipp från 100 år tillbaka och se att

intresset i Sverige då var nästan lika stort som i Finland. Stora upplagor av Runebergs verk hade sedan länge tryckts i Sverige och där fanns hans största läsekrets på originalspråket.

Möjligen berodde det stora intresset för att hylla Runeberg utomlands också på att festerna ofta till sitt innehåll var sympatyttringar för det finska folkets kamp mot det ryska förtrycket. Särskilt i Sverige betonades den här aspekten starkt. Åtminstone Uppsala studentkår, Göteborgs högskola och Lunds universitet ordnade stora fester. Finska föreningen arrangerade en välbesökt fest på Svenska teatern i Stockholm med föredrag av samme professor Carl Rupert Nyblom som 1878 höll festtalet vid sorgfesten för Runeberg. Grevinnan Aina Mannerheim deltog med sång till musik av Jean Sibe-

På Runebergsfesten på Svenska teatern i Stockholm visades en tablå med den sorgklädda Finland lutande sig mot Runebergsbystens sockel och Svea som överräcker en lagerkrans.



Den store skaldens apoteos.

lius och Wilhelm Stenhammar, som också ackompanjerade. På festen förevisades tablåer, och "Vårt land" sjöngs unisont. Till festen hade följande telegram insänts av Bjørnstjerne Bjørnson: "Forfædres Kamp, den lange, tunge/ ved ham gjenfødes i de Unge,/ saa Finlands Kraft hver Dag formeres./ Ham kan de ikke arrestere, ham kan de ikke deportere,/ og da blir Finland aldrig deres." Festen avslutades med en apoteos: Runebergs byst hade dekorerats med girlander kring sockeln och vid den stod den sorgklädda Finland lutad i smärta medan hennes syster Svea, klädd i blått och gult, överräckte en lagerkrans. Efter festen fortsatte deltagarna till Grand Hotel.

Det ordnades också mer folkliga fester i Stockholm, bl.a. en fest till förmån för Dagmarhemmet för fattiga barn. På Skansen flaggades det och man höll minnesringning för Runeberg. Hotell Rydberg arrangerade en särskild festmiddag med musikprogram, dit många sökte sig klädda i högtidsdräkt. I Sundsvall arrangerade föreningen Vårblomman en Runebergsfest på teatern, där unison sång, körsång, festtal och deklamation stod på programmet. Också i skolorna i Sverige firades Runeberg högtidligt. I *Helsingborgs-Posten* ingår en beskrivning över firandet i Högre allmänna läroverket och Nya elementarskolan för flickor. I båda fallen avslutades festen med att

eleverna sjöng "Vårt land" unisont. Skolsalarna var dekorerade med flaggor och porträtt av Runeberg.

Runebergs minne hedrades också med flera artiklar i tidningspressen, bl.a. av Verner von Heidenstam, Oscar Levertin och Per Hallström i *Svenska Dagbladet* och *Dagens Nyheter*. Också i Norge och Danmark publicerades en rad hyllningsartiklar jubilarer till ära.

I Sverige flaggades det på många håll på Runebergsdagen och så gott som alla lokaltidningar publicerade jubileumsartiklar med porträtt till Runebergs minne och ofta också någon form av nyskrivna hyllningsdikter av någon lokal författare.

Också i Ryssland noteras Runebergs 100-årsdag, vilket man kunde läsa om i *Norrtelje Tidning* som den 5.2.1904 skrev att ett porträtt av J.L. Runeberg ingått i *Novostis* illustrerade veckobilaga "Peterburgskaja Zjizn", "samt en kortare, i sympatisk ton hållen uppsats om skaldens lif och verksamhet". I flera tyska tidningar ingick artiklar om Runeberg, bl.a. i *National-Zeitung* och i *Münchener Allgemeine Zeitung*.

På Café Doux i Palais Royal i Paris firade finländare, skandinaver och fransmän en egen Runebergsfest. Middagstallet hölls av Yrjö Hirn, och den berömda operasångerskan Ida Ekman sjöng finska sånger. Den norska författaren Jonas Lie, som var bosatt i Paris och var god vän till Walter Runeberg, var sjuk och kunde inte närvara, men skickade ändå en hälsning till festen.

Föreningen Deutsches Volksbund arrangerade en fest i Berlin med sedvanligt program: festtal, deklamation och sång. Festen avslutades med "Vårt land". Ock-

så i Köpenhamn firades en Runebergsfest och t.o.m. i svensk-amerikanska läroverk i Illinois, Minnesota och Chicago.

Runebergskulten

Den här artikeln är bara ett litet plock av allt det man kan utläsa ur urklippen. En mer omfattande genomgång och analys i ett annat forum skulle behövas. Ingen har under senare år närmare forskat i Runebergsfesternas betydelse som nationella manifestationer och inte heller ur någon annan synvinkel, t.ex. som storslagna ytt-ringar för en sällan skådad författarkult. Yrjö Hirn har inte heller närmare gått in på 100-årsjubileet och senare Runebergsfiranden i sin förträffliga studie *Runebergskulten* från 1935. En undersökning av den språkliga aspekten vore också intressant: Hur skiljer sig t.ex. de finska och svenska Runebergsfesterna från varandra? Vilka egenskaper hos Runeberg har man betonat på svenska och vilka på finska?

Runebergsfirandet för 100 år sedan var på många sätt ganska olikt årets festligheter, men vissa traditioner lever kvar. Hyllningarna vid Runebergs statyer i Helsingfors och Borgå och på andra orter och uppvaktningen vid graven finns kvar, men i mindre skala. Akademiska Sångföreningen är fortfarande den kör som oftast anlitas när Runebergs texter skall sjungas offentligt. Svenska litteratursällskapet firar alltså sin årshögtid med solenn fest på Runebergsdagen. Det är också tydligt att Runebergs roll som finsknationell portalfigur ännu lever kvar i många kretsar.

Agneta Rahikainen

Vad gjorde Runeberg den 13 maj 1848?

Vad Johan Ludvig Runeberg gjorde den 13 maj 1848 vet ingen, men man vet vad han inte gjorde. Han deltog inte i majfesten på Gumtäkts äng, då "Vårt land" erövrade sin plats som Finlands nationalsång. Och varför var inte Runeberg där när hela gräddan inom universitetsvärlden var närvarande? Festen blev känd genom att Zachris Topelius deltog som reporter. Fredrik Cygnæus agerade ceremonimästare, Fredrik Pacius ledde studenternas sångare och gardets orkester, och inte mindre än 300 studenter och 200 inbjudna gäster deltog. De flesta centrala personer från den akademiska världen

var närvarande, men Runeberg själv saknades.

I den biografiska litteraturen finns inte särskilt många spekulationer kring varför Runeberg inte deltog i festen. Runebergs mesta biograf J.E. Strömborg redogör för ett brev som Sofi Tengström skrev den 8 maj 1848 där hon framförde inbjudan till festen från Fredrik Cygnæus. Runeberg hade ett gott öga till vännen och släktingen J.J. Tengströms dotter Sofi, och Cygnæus tänkte sig att Runeberg lättare gick att locka från Borgå om inbjudan framfördes av henne. Bekant för alla var att Runeberg i vilket fall som helst ogärna be-



Gumtåkt den 13 maj 1848 ur Helsingfors för trehundra år sedan och i våra dagar av Rafael Hertzberg 1888. Träsnitt ur ett annonsblad för boken, efter A. Federleys teckning. SLS arkiv. Foto Janne Rentola.



Runebergs tonsättning till "Vårt land" upptecknad av sångläraren Carl Frans Blom. SLS arkiv. Foto Jan Lindroth.

sökte större officiella tillställningar, men man visste också att han gärna träffade studenterna vid universitetet.

Strömborg nämner ingenting om Runebergs ovilja att bevista större festligheter i det här sammanhanget utan i stället skriver han: "Säkerligen hindrades Runeberg att följa inbjudningen av tjänsteåligganden eller av ett anfall av frossa, som han denna vår hade upprepade recidiv av." Werner Söderhjelm berör händelsen mycket kort i sin biografi, "denna fest – vid hvilken Runeberg, oakadt inbjudning, icke närvar – skulle blifva en bland periodens minnesrikaste", medan Lauri Viljanen bara beklagar att Runeberg inte var närvarande vid sin stora fosterländska triumf. Strömborg serverar alltså en färdig ursäkt, Söderhjelm är smått förvånad över Runebergs icke-närvaro och Viljanen vill inte gå närmare in på saken. Senare forskare har inte diskuterat frågan närmare.

Varför borde Runeberg ha varit med?

När studenterna från universitetet i Helsingfors firade sin vårfest på Floradagen den 13 maj 1848 var de, liksom alla andra i Finland, ovetande om att festen skulle gå till historien som dagen då landet fick en nationalsång. Sången "Vårt land" till text av J. L. Runeberg sjöngs upprepade gånger till Fredrik Pacius melodi när studenterna tågade från universitetet till Gumtäkt, fyra kilometer norrut från stadskärnan. Festen firades nu för första gången sedan 1834, eftersom universitetets nye vicekansler Johan Mauritz Nordenstam var liberalare än sin föregångare och tillät att studenterna firade sin traditionella vårfest trots att det var oroliga tider, främst bland europeiska studenter som ivrade för nationalistiska idéer. Att festen inte firats på 14 år kunde ha varit en tillräcklig orsak även för Runeberg att delta, men den viktigaste orsa-

ken var förstås att hans dikt "Vårt land" skulle uppföras under så festliga former till en ny och slagkraftig melodi.

Den 25 maj 1846 anordnade studenterna en fest till Runebergs ära i Brunns huset i Helsingfors och där fick han uppleva studenternas fosterländska entusiasm. Dikten "Vårt land" skrev han troligen genast därefter på Kroksnäs. Johan Wrede har påpekat att festen möjligen var utslagsgivande för att Runeberg skrev en egen nationell hymn för studenternas behov. Möjligen hade han hört Marseljäsen med svenska ord av Topelius sjungas på festen. Intressant är också att Runeberg mycket gärna deltog i festen i Brunns huset men valde att inte delta i studenternas majfest 1848.

Det är också klart att Runeberg från första början ville att dikten "Vårt land" skulle sjungas. Den tonsattes inte mindre än tre gånger innan Pacius fick den i sin hand, fyra dagar före majfesten. Runebergs skol- och studiekamrater Fredrik August Ehrström och August Engelberg gjorde varsin tonsättning och dessutom komponerade Runeberg själv en melodi. Att dikten tonsattes så många gånger i ett så tidigt skede måste tyda på att Runeberg ville att den skulle sjungas och på så sätt nå en större och mer omedelbar spridning än en tryckt dikt. Enligt Johan Wrede fanns det en allmän beställning på en nationell lystringssång framför allt i studentkåren som ju var Runebergs särskilda publik och läsekrets.

Åtminstone två av tonsättningarna uppfördes innan Pacius komponerade sin melodi. Ehrströms tonsättning sjöngs första gången vid Österbottniska avdelningens årsfest den 9 november 1846. Om Runeberg var närvarande vid den festen nämner J. E. Strömborg inte. Runebergs egen tonsättning av "Vårt land" uruppfördes vid Borgå stads 500-årsjubileums-

fest den 3 december 1846 men Strömborg skriver inte heller om Runeberg själv var närvarande där men man kan säkert utgå från att han var det. Strömborg påpekar däremot att ingendera versionerna av sången då väckte någon större entusiasm. Om det berodde på att tonsättningarna var svaga eller på något annat är oklart.

Pacius tonsättning rönt däremot en omedelbar framgång. Ett tecken på det är att ett nothäfte, som trycktes till förmån för Finska Litteratursällskapet, utkom redan den 31 maj 1848 och spreds i en stor upplaga. Annonser om häftet ingick bl.a. i *Helsingfors Tidningar* och *Borgå Tidningar*. I *Fänrik Ståls sägner*, som utkom i december, ingick ett notblad med Pacius tonsättning arrangerad både för solosång med pianoackompanjemang och för kvartett. Efter *Fänrik Ståls sägner* spreds "Vårt land" i form av otaliga skillingtryck, i olika album och kalendrar, tidningar, tidskrifter, antologier och skolböcker och nådde så småningom hela folket också i finsk översättning.

Något om den omedelbara responsen på Pacius tonsättning finns också i Runebergbeundraren Zachris Topelius reportage i *Helsingfors Tidningar* den 17 maj, där han beskriver studenternas tåg mot Gumtäkt: "Wid långa bron väntade gardets musikkorps, hwilken genast, i förening med kören, uppstämde Runebergs herrliga 'Wårt land', hwartill hr Pacius satt en ny och hänförande wacker musik." Något senare skriver han mer raljerande framför allt om studenternas spritkonsumtion på festen i de fingerade breven till herr Leopold. Också Runebergs forna tidning *Helsingfors Morgonblad* noterar festen kort, men nyheten når inte längre än så och t.ex. i *Borgå Tidningar* noteras den inte alls. Alfhild Forslin har poängterat att "Vårt land" ännu 1850 omtalades i tidningspressen som en mu-

siknyhet och att dess status som nationalsång formades gradvis. Ingen kunde alltså den 13 maj 1848 ana sig till att "Vårt land" skulle få så stor betydelse.

Vad rörde sig i Runebergs håg?

För Runeberg var "Vårt land" mest aktuell våren 1846 då han skrev dikten, alltså två år före majfesten. Han gjorde några renskrifter av den och en gav han åt Robert Tengström i början av hösten 1846 för att den skulle publiceras i dennes *Fosterländskt Album*. En annan skänkte han Emilie Björkstén den 5 juni 1848.

Våren 1848 engagerade Runeberg sig i något helt annat än uruppförandet av Pacius tonsättning. Dessutom planerade han knappast en resa till Helsingfors i början av maj eftersom han redan varit i där under påsken. Den 25 april, dagen efter påsk, skrev han till sin kollega A.F. Borenius vid Borgå Gymnasium att han troligen måste stanna i staden till följande dag eftersom en förfärlig storm hindrade hans avresa. Den över 50 kilometer långa resan mellan Borgå och Helsingfors var inte något som man företog sig varje vecka. Oberoende av om färden gick med häst och kärra eller ångbåt tog den många timmar i anspråk.

Ungefär samtidigt som Runeberg skrev "Vårt land" blev han närmare bekant med Emilie Björkstén, en litterärt intresserad och vacker ung kvinna i Borgå. Men det var först i februari 1848 som deras relation hade gått så långt att den kunde kallas förälskelse. Runeberg skrev flera brev till henne under våren och i dem avslöjas hur Runeberg växelvis svartsjukt anklagade henne för otro och växelvis krälade i stoftet framför hennes fötter. Familjen Runeberg bodde på Krämaregatan där Runeberg och Emilie Björkstén åtminsto-



J.L. Runeberg 1848, Knutsons gouache efter en oljemålning. Runeberg bär nordstjärneordens riddarkors, som han fick 1844. Målningen köptes av "Gymnasii Ungdomen i Borgå" och finns nu i Borgå gymnasium. SLS arkiv. Foto Jan Lindroth.

ne stundtals kunde träffas. Han bodde i övre våningen medan Fredrika Runeberg, barnen och tjänstefolket höll till i nedre våningen. Men oftast hindrades kärleksparets möten av nyfikna blickar och de fick ty sig till att i hemlighet smussa små brevlappar åt varandra.

Runeberg är känd som en lat brevskrivare. Hans samlade brev är inte fler än 298 stycken och av dem är 26 till Emilie Björkstén. De flesta av breven till henne är från åren 1848 och 1849. Under 1848 skrev Runeberg inalles 18 brev varav 14 stycken var till Emilie Björkstén. Ett av de fyra övriga breven är riktat till systemen Carolina Runeberg, i vilket Runeberg uttrycker sin oro över sina andra syster Thildas sjukdom. Ett är det ovannämnda brevet till A.F. Borenius om Runebergs hemresa från Helsingfors och två brev är riktade till gymnasiekollegan Adolf Sirén



Arkadia Emilie Björkstén (1823–1896). Fotografi av C.A. Hårdh. Borgå museum. Foto Jan Lindroth.



Silhuett som Runeberg gett i gåva åt Emilie Björkstén 1846. Foto Jan Lindroth.

och är inbjudningar till harjakt.

Den 10 maj 1848 skrev Runeberg ett långt brev till Emilie Björkstén. Hon bodde under sin tid i Borgå på olika adresser eftersom hon var föräldralös och inte hade några nära släktingar i staden. I maj planerade hon att flytta bort för ett år; hon var nämligen beroende av välvilliga vänner och släktingar som lät henne bo hos sig en längre tid. Runeberg skriver i sitt majbrev att han vill träffa henne "i morgon eller sist i Fredag". "I morgon" måste alltså vara den 11 och fredagen är den 12 maj. Visserligen hade det rent praktiskt varit möjligt för honom att ännu efter det eventuella mötet den 12 hasta i väg till Helsingfors för att delta i festen den 13, han kunde möjligen ha tagit ångbåten från Borgå på morgonen, men med

känedom om Runebergs makliga läggning är detta knappast sannolikt. Det är alltså helt möjligt att Runeberg, efter att ha fått brevet med inbjudningen från Sofi Tengström, som var daterat den 8 maj, bestämde sig för att inte resa till Helsingfors eftersom han var mer intresserad av att träffa Emilie Björkstén. Henne hade han inte haft möjlighet att träffa under påsken då han befann sig i huvudstaden.

Runeberg fick för övrigt möjlighet att lyssna till Pacius tonsättning av "Vårt land" några veckor senare. Den framfördes nämligen för första gången i Borgå den 29 maj av musikern, herr Wohllebe med bistånd av "Herrar amatörer i Hr Astenii lokal". På konserten skulle Runeberg dessutom träffa Emilie Björkstén.



Runebergs brev till Emilie Björkstén med en hårlock och blodsdroppe som han bifogat. SLS arkiv. Foto Jan Lindroth.

Skandalen i Borgå

Hur det än må vara med Runebergs intentioner att delta i festen den 13 maj är det klart att eftervärlden uppfattat hans frånvaro som besvärande. Strömborg, som ofta idealiserade Runebergs liv, försökte på allt sätt bortförklara saken medan senare forskare glidit förbi problemet. Strömborg bara antyder kärleksrelationen till Emilie Björkstén i sina *Biografiska anteckningar om Runeberg*, möjligen av diskretion. Fullkomligt okänd kunde relationen inte ha varit för honom efter dess skandalösa slut. Dessutom måste Emilie Björkstén ha visat åtminstone en del av Runebergs brev till henne för Strömborg eftersom han på ett ställe ordagrant citerat ur ett av dem.

Den 3 juni 1848 begav sig Runeberg tillsammans med Emilie Björkstén och

några andra Borgådamer på promenad till Stensböle gård (Fredrika Runeberg kunde inte följa med eftersom hon var höggravid). Under promenaden gav Runeberg henne ett manuskript till "Vårt land". "Han hade med sig sin härliga dikt Vårt land, som han lovat mig, och frågade mig sakta, om jag ej hade något åt honom, ty jag lovade skriva dagen förut några ord ur mitt hjärta", skrev hon senare i sin dagbok. I Stensböle gårds salong omfamnade han henne och kysste henne ovetande om att de var iakttagna. Skandalen var given och Emilie Björkstén utsattes efter det för en omfattande smutskastning och utestängdes från det sociala livet i Borgå. Ännu efter hennes död fortsatte smutskastningen och bl.a. J.E. Strömborgs dotter Ida Strömborg, som liksom sin far blev intendent för Runebergs hem, deltog i kampanjer där Emilie Björkstén sades ha förstorat upp hela historien.

Runebergs brev till Emilie Björkstén förvarades slutna fram till 1940 då Gunnar Castrén gav ut dem. Till dess måste arten av deras relation ha varit oklar, även om hennes dagbok utgavs i bearbetad form redan 1922 med ett förord av Werner Söderhjelm. Originaldagboken brändes och utgåvan anklagades för att vara mer eller mindre påhittad.

Censuren i Runebergsarkivet

Runebergs förälskelse i Emilie Björkstén blev en pinsam historia för många. Den nådde säkert också Fredrika Runebergs öron när skandalen var ett faktum, men hon berörde den först långt senare, på 1860-talet i brev till sonen Walter – åtminstone har inga tidigare kommentarer bevarats. Det märkvärdiga är att det finns ytterst få dokument från 1848 i den s.k.

Borgåsamlingen, alltså i det arkiv J.L. och Fredrika Runeberg lämnade efter sig och som länge förvarades i Runebergs hem. Det finns heller ingenting kvar i arkivet som överlag vittnar om Runebergs förälskelser.

Runeberg bekänner i ett brev till Emilie Björkstén från april 1847 att han skrivit av hennes dagböcker, som han fått låna. Någon sådan avskrift finns inte i arkivet, vilket kan betyda att Runeberg bara sade att han skrivit av boken men i själva verket inte gjort det. Den andra möjligheten är att avskriften senare förstörts. Runeberg klippte dessutom ett hörn av pärmen på en av böckerna och bevarade det som minne, men detta hörn finns inte heller bevarat. Givetvis finns inte Emilie Björksténs egna brev till Runeberg kvar, inte heller ungdomsförälskelserna Fredrika Juvelius' eller Maria Nygréns brev. Det finns också bevis för att Maria Nygréns bror efter hennes död returnerade Runebergs brev till henne, men sådana brev finns inte heller kvar i arkivet.

Runeberg var inte bara en dålig brevskrivare, han skrev heller inga dagböcker eller biografiska anteckningar. Det enda i den vägen som finns bevarat är några almanackor från 1827, 1829 och från 1870-talet. I dem finns endast få och sporadiska kommentarer. Inga kalendrar från hans mest aktiva tid finns bevarade och frågan är förstas om hans alls hade några.

Ett annat mysterium finns i Fredrika Runebergs arkiv. Hon korresponderade flitigt med framför allt sin syster Carolina Tengström i Helsingfors och tidvis också med sin barndomsväninna Augusta Wallenius. I den s.k. Borgåsamlingen finns såväl Fredrika Runebergs brev till Carolina Tengström som vice versa. Det märkliga är att det inte finns några brev alls bevarade från Fredrika till Carolina före 1846. Från detta år finns tre brev, sedan



Emilie Björkstén var intresserad av litteratur och konst och utgav själv några diktsamlingar och prosaböcker. Diktsamlingen Drottningarna 1867 innehåller en rad hyllningsdikter till Europas drottningar. Foto Jan Lindroth.

är det ett uppehåll fram till 1849 då det finns två brev och efter det fortsatte brevväxlingen regelbundet med flera brev per år. Också bland breven från Carolina till Fredrika finns en beklaglig lucka. Den bevarade korrespondensen börjar först 1847 då Carolina Tengström skrev sju brev till sin syster, sedan kommer ett uppehåll fram till 1856.

Det är alltså helt klart att många brev saknas och framför allt från de perioder då Runeberg ägnade sig åt sina förälskelser, alltså början av 1840-talet då han svärmade för Maria Prytz och 1848 då Emilie Björkstén var föremål för hans uppmärksamhet. Det betyder också att det inte finns några bevarade kommentarer från



Emilie Björkstén förvarade de 26 brev som Runeberg skrev till henne mellan åren 1844 och 1859 i denna ask. SLS arkiv. Foto Jan Lindroth.

Fredrika Runeberg om piruetterna kring "Vårt land" och *Fänrik Ståls sägner* 1848. Det var m.a.o. tur att Emilie Björkstén gav Runebergs brev till sin väninna Mimmi Lagus, som sedan donerade dem till Svenska litteratursällskapet för att hållas förseglade till 1940. Fredrika Runebergs brev till Augusta Wallenius donerades också till Svenska litteratursällskapet. Men även i den korrespondensen finns en lucka mellan 1846 och 1850. Om det beror på att Fredrika Runeberg inte alls skrev några brev eller om det handlar om något annat är osäkert.

Det torde alltså ha funnits en livlig brevväxling mellan systrarna efter att Fredrika Runeberg flyttade till Borgå 1837, men många brev har försvunnit. Caro-

lina Tengströms brev till Fredrika Runeberg kom till Borgåsamlingen först efter att Runebergs hem blivit museum 1885. Frågan är när och vem som har gallrat i arkivet. Har det gjorts av flera personer under olika perioder eller är det en person som gått systematiskt till väga?

Det är känt att Fredrika Runeberg gick igenom alla Runebergs manuskript för utgåvan *Efterlämnade skrifter*. Det är alltså mycket möjligt att Fredrika Runeberg under Runebergs sjukdomstid eller efter hans död själv brände sådant som hon tyckte att eftervärlden inte bör veta, hon var ju alltid lojal mot sin make, men det förklarar inte varför hennes brev till systemen förstörts eftersom de breven då fortfarande fanns hos Carolina Tengström. Möjligen bad hon sin syster förstöra dem eller så gjorde systemen det på eget bevåg för att hon ansåg att breven var för känsliga. En annan möjlighet är att "censuren" ingripit efter de berörda parternas död, alltså att breven har gallrats av intendenterna vid Runebergs hem, J.E. eller Ida Strömborg. Åtminstone J.E. Strömborg returnerade J.L. Runebergs brev till Fredrika Tengström från förlovningstiden till familjen, kanske han returnerade annat också. Runebergs barn hade dessutom full rätt att bestämma över vad som sist och slutligen skulle ingå i arkivet.

Varför var Runeberg inte med på festen?

Det är fullt möjligt att det inte alls ligger någon större dramatik bakom Runebergs beslut att inte resa in till Helsingfors den 13 maj 1848. Mycket sannolikt är att han räknade denna fest till just dem som han ogillade. Närvarande var ju alla akademiker från universitetet och säkert var att det skulle hållas en rad hyllningstal,

och ett av dem skulle säkert ha riktats till Runeberg själv. Just sådant gjorde honom förlägen och besvärad. Men det är också möjligt att festen helt enkelt inte intresserade honom just då eftersom han fylldes av tanken på att träffa Emilie Björkstén.

Agneta Rahikainen

Litteratur

Edelfelt, Bertha, *Ur en gammal dagbok. En episod i J.L. Runebergs liv med en inledning av Werner Söderhjelm*, Helsingfors: Holger Schildt 1922

Forslin, Alfhild, *Runeberg i musiken*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1958

Klinge, Matti, *Suomen sinivalkoiset värit*, Helsingfors: Otava 1999

Klinge, Matti, *Poliittinen Runeberg*, Helsinki: WSOY 2004

Nyberg, Paul, Panelius, Olav; *Samlade skrifter av Johan Ludvig Runeberg, Brev*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1970

Panelius, Olav, *Samlade skrifter av Johan Ludvig Runeberg, Kommentar till brev*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1973

Rahikainen, Agneta, *Johan Ludvig och Fredrika Runeberg – en bildbiografi*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2003

Söderhjelm, Werner, *Joh. Ludv. Runeberg, Hans lif och diktning*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1906

Topelius, Zachris, *"Majfesterna", Anteckningar från det Helsingfors som gått*, utg. av Torsten Steinby, Helsingfors: Hufvudstadsbladets förlag 1968



Emilie Björkstén i början av 1860-talet. På äldre dagar kunde hon inte hemlighålla brevväxlingen med Runeberg utan berättade om den t.o.m. för Fredrika Runeberg. I ett brev skriver hon rentav att hon vill att Runebergs brev till henne skall läggas under hennes huvud i kistan när hon dött. Fredrika Runeberg svarade henne med att fråga om hon trodde att hon skulle "sofa sött på en sådan hufvudgård". Borgå museum. Foto Jan Lindroth.

Viljanen, Lauri, *Runeberg ja hänen runoutensa 1837–1877*, Helsinki: WSOY 1948

Wrede, Johan, Solstrand, Helena, Terling Hasán Ulla, *Samlade skrifter av Johan Ludvig Runeberg, Kommentar till Fänrik Ståls sägner*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1983

Partaj, hippa och baluns?

Folkkultursarkivets frågelista om slang

Slang är ett ämne som väcker blandade känslor hos informanterna. Samtidigt som de förfasar sig över ungdomarnas språkbruk väcks ljuva minnen till liv när de hör ord från sin egen ungdomstid. Så beskriver flera av dem som besvarat frågelistan sitt förhållande till slangen.

Frågelistan "Slang med schwung" handlade om slanganvändning, attityder till slang och minnen förknippade med slang. Sammanlagt skickade 51 informanter in svar, av dem var 21 från Österbotten, 18 från Nyland, fyra från Åboland, tre från Åland och fem från övriga orter. Den geografiska spridningen innebär att både stad och landsbygd finns representerade. En övervägande del av dem som svarat är födda under 1920- eller 1930-talet men också ett tiotal personer födda under 1940- eller 1950-talet har skickat in svar. Tyvärr lockade frågelistan den här gången endast ett par yngre informanter, men materialet bjuder ändå på glimtar av modernare slang. En del svarare har nämligen berättat också om den slang de kommit i kontakt med via dagens ungdomar.

Vad är slang?

Begreppet slang är inte lätt att ringa in. Det är alltför brett och mångsidigt för att kunna beskrivas kort och enkelt. Bland svararna är det några som tagit fasta på att

har du hört dem förr?

tjuppare 'springpojke'
småppare 'småbyxor', 'trosor'
durak 'tok', 'värsting'
haijjig 'trevlig'
kramoj 'sjuk'

slangen används av ungdomar och kallar den ungdomsspråk. En del förknippar slangen med slarvigt språk medan andra betonar funktion och form och beskriver slangen som "synonymer till ord" eller som "nyskapande av ord". Framhållas kan kanske att slangen hör till det vardagliga språkbruket och att den stilmässigt ligger under det neutrala språket. Gemensamt för slangorden är att de avviker från standardspråket och från det som förväntas i sammanhanget. När det gäller att avgöra om ett ord kan betraktas som slang eller inte spelar den subjektiva uppfattningen en avgörande roll. Ett ord som av somliga upplevs som slang kan av andra betraktas som standardspråk. Både situationen ett ord används i och sättet det används på har stor betydelse för om det uppfattas som slang.

En möjlighet att avgränsa begreppet slang är att lyfta fram egenskaper som är utmärkande för slangen. Många svarare nämner att slangen snabbt förändras och föråldras. En informant född 1932 skriver att de slangord han använde i sin ungdomstid känns uråldriga, och han

Slang?

kul, jobba, fimp, dagis, häftig, skraj, käka, fegis, buskis, jädrans, mejl, printer, håsa, lunta, farmare, franski-sar, monor, frissa, vessa

misstänker att ingen längre förstår dem. Men trots att slangen kan förefalla föränderlig innehåller den i själva verket ett drag av stabilitet. Många av slangorden har en lång historia och trots att de inte använts under någon viss period kan de få ett uppsving igen. Ett slangord som både äldre och yngre svarare nämner är *kiva* ('trevligt', 'roligt'). De tycker att det inte finns någon motsvarighet i svenskan till detta användbara ord. En informant f. 1929 skriver att hennes föräldrar ihärdigt försökte få henne att sluta använda *kiva* när hon var barn. I dag, nästan 70 år senare, tycker hon ordet väcker nostalgi och använder det också själv ibland.

Att ord kan ha olika betydelse för olika generationer har en kvinna f. 1931 erfarenhet av. Hon minns fortfarande när hon i barndomen fick bannor av sin mamma för att ha sagt "Vad du är tokig!" till en kamrat. Mamman trodde hon menade att kamraten var galen och borde spärras in när det i själva verket gällde att kamraten sagt något lustigt.

Det förekommer också att slangord övergår till att bli en del av standardspråket. När orden använts en tid känns de inte främmande längre utan betraktas som ganska neutrala. Eller som en informant något ironiskt uttryckte det: "Många slangord är kortlivade och känns fort föråldrade. De som överlever hamnar mitt i allt i Svenska Akademiens ordlista ..."

Ordet *tjej* är ett bra exempel på något som tidigare betraktades som slang men som numera är gångbart åtminstone i var-

dagliga sammanhang. Ordets innebörd har också förändrats såtillvida att det tidigare mest användes om unga flickor medan också äldre kvinnor nuförtiden kan kalla sig tjejer. Ordet används ofta i sammansättningar som *tjejmiddag* och *tjejkväll*. Bland informanterna är det flera som säger sig använda *tjej* medan några tycker att det låter för rikssvenskt.

Slang – dialekt

En av svårigheterna med att definiera begreppet slang ligger i att dra gränsen gentemot andra språkliga varieteter. Många svarare är noggranna med att påpeka att slang och dialekt inte bör förväxlas. Att tala dialekt är någonting helt annat än att tala slang: "dialekten är en människas grundspråk, medan slang är något som 'ramlar' in i ens språk utifrån", skriver en informant. Men för dem som inte har en dialekt som modersmål kan dialekterna utgöra ett förråd ur vilket de lånar ord och uttryck för att ge liv och färg åt språket. I sådana fall används dialekten på ett liknande sätt som slangen.

Dessutom finns det också i dialekterna ord som närmast kan beskrivas som slang. Eller vad sägs om ordet *greinspel* för cykel. När teven kom kallades teveantennerna för *skryyträfsår* i norra Österbotten. Ett ord som avslöjar att de som skaffade teve var lite högfärdiga. Men visst har de spretiga antennerna också en viss likhet med räfsor!

När använder man slang?

Många av dem som svarat på frågelistan har varit noga med att påpeka att de försöker tala ett vårdat och omsorgsfullt språk. Samtidigt har flera också fram-



Slangen bidrar till att skapa samhörighet. Här en grupp scouter med sin packning. Foto Bernhard Åström, 1920-talet; SLS 1555:1355.

hållit vikten av att man kan anpassa sitt språk till situationen och den man talar med. Slangen är en språklig varietet som man använder till exempel när man träffar gamla vänner och klasskamrater eller i kretsen av den närmaste familjen. Flera uppger också att de använde mer slang i sin ungdom än vad de gör i dag. En informant säger att han som yngre använde slang praktiskt taget i alla situationer med undantag av i skolan, i skrift och i samtal med äldre människor.

Risken att inte bli förstådd är en faktor som gjort att flera informanter avstått från att använda slang. En informant som flyttat från Nyland till Österbotten uppger att hon medvetet undviker slangord eftersom hennes slang är okänd i Öster-

botten. De få gånger hon använt slang har folk trots att det är nyländsk dialekt.

Gemenskap och samhörighet

Slangen har flera olika funktioner men en av de viktigaste är att den markerar samhörighet. När medlemmarna i en grupp använder samma ord och uttryck fungerar språket som ett kitt som binder gruppen samman. Samtidigt som slangen skapar gemenskap inom gruppen fungerar den också uteslutande gentemot andra. Om detta skriver en man född 1932: "... genom slangen visade man också sin samhörighet med en grupp, vi lyceister var inte att förblanda med t.ex. eleverna i yrkesskolan

eller arbetarbarn.” Också språket är en viktig del av identiteten utåt.

Ungdomar har ofta ett behov av att ta avstånd från den vuxna generationen och visa sin egen grupptillhörighet. Genom att använda slang visar de att de också språkligt skiljer sig från de vuxna. En av de yngre svararna berättar att hon kände sig gammal när hon upptäckte att hon inte längre förstod tonåringarnas slang. Trots att det inte är så länge sedan hon själv var tonåring har slangen hunnit förändras mycket och hon känner sig utanför.

En äldre informant säger att en av orsakerna till att han slutat använda slang är att han inte längre har behov av att markera sin grupptillhörighet. Några informanter nämner att det ibland är löjeväckande när vuxna människor använder slang för att verka ungdomliga eftersom det märks att de inte behärskar den.

Men slangen används även av många

andra grupper än tonåringarna. Redan tidigt i skolan använder barnen speciella benämningar t.ex. på skolämnena. Matematik kallas *matte* eller *matta* medan fysik och kemi döps om till *fysa* och *tjemma*. Också i militären frodas slangen. Många är de som känner till ord som *permis* och *bondis* eller *sotku*. Nuförtiden förses beväringarna med en ordlista över slangord som används i Dragsvik, eller *Drakan* som det kallas.

För olika sporter finns det benämningar såsom *fotois*, *koris*, *pingis* eller *bädis* 'badminton'. Utövarna av sporterna använder ofta också slangord i stället för de standardsvenska uttrycken. För en fotbollsspelare är det stor skillnad om en spark är en *tåffjutt*, en *bredsida* eller kanske rent av en *rykare*. En informant som är petanquespelare berättar att uttrycket "det var Einstein" används i hennes kretsar när en spelare träffar en sten med sitt klot.



Informanterna förknippar ofta slang med ungdomar. Foto Reijo Turunen, 1970-talet; 1266:575.



Utövare av en sport använder ofta slangord i stället för standardsvenska ord. Ett par skridskor kan till exempel kallas hockare, skrinmare eller skönare. Bilden inlämnad av Margareta Karlson, 1930-talet; SLS 2042:114.

Fackslangen underlättar kommunikationen

Ett sammanhang där slangen har en speciell funktion är i kommunikationen mellan yrkesmänniskor. I sådana situationer innebär slangen ett sätt att få budskapet att gå fram enkelt och entydigt. En av informanterna berättar om den slang som fotografer använder. Ett exempel är uttrycket *damma neg* som är betydligt kortare än den ursprungliga betydelsen avlägsna dammpartiklar från negativ.

De flesta av svararna tycker det är acceptabelt att yrkesmänniskor använder fackslang när de talar med varandra men många påpekar att den inte är användbar i kommunikationen med utomstående. Det händer förstås att medlemmarna i en arbetsgemenskap inte själva är medvetna om den slang de använder. En informant som jobbat som missionär berättar att

hon och hennes kollegor upptäckte hur mycket swahili de strödde in i sin svenska först när de insåg att andra människor hade svårt att förstå dem.

När en ny person kommer in i arbetsgemenskapen kan det lätt uppstå problem. En informant som jobbat på resebyrå berättar om en vikarie som frågat efter telefonnumret till en annan resebyrå och fått svaret: "Det finns i baken på turisterna." Vikarien förstod inte att det var sista sidan i tidtabellskatalogen som avsågs utan tog det som en förolämpning!

När man mejlar och messar

Många svarare skriver att de använder slang när de talar om mobiltelefoner, datorer och annan teknik. I frågelistan ombads svararna lista olika benämningar på mobiltelefonen och det resulterade i ett

tiotal olika förslag, allt från *nalle* och *juppi* till *mobbe* och *lurn*. Ett textmeddelande kallas i sin tur *textare* eller *mess*. En orsak till att tekniken ger upphov till så många nya uttryck är antagligen att utvecklingen sker så snabbt. De översatta termerna hinner ofta inte slå igenom förrän slangorden redan har etablerat sig. En informant berättar att hon hade nytta av slanguttrycken när hon hade problem med sin dator. Eftersom många av slangorden är lånade från engelskan eller finskan kunde hon utan problem kommunicera med den finskspråkige servicemannen.

Slangens utveckling

Att slangen förändras med tiden märks inte minst genom att populära ord kommer och försvinner. Men också på ett mer övergripande plan förändras slangen. Till exempel har slangen influerats av olika språk under olika tider. Under 1900-talets första decennier var det ryska och tyska inslaget i Helsingforsslangen betydande, men sedan tog engelskan stegvis över. Exempel på slangord med rysk bakgrund är *lafka* 'butik' och *karonka* 'fest' medan engelskan bidragit med *face* 'ansikte' och *lady* 'kvinna'. Finskan har naturligtvis alltid funnits med i bilden men dess inflytande har ökat markant under 1900-talet. En informant född i Helsingfors berättar att slangen skapade samhörighet mellan finska och svenska skolbarn under 1920-talet. Eftersom delvis samma slangord användes på finska och svenska överbryggades klyftan mellan språkgrupperna. Under 1930-talet blev motsättningarna mellan grupperna så stora att slangen inte längre kunde förena ungdomarna.

När det gäller enskilda ord och uttryck är det några av svaren som påpekar att slangen blivit råare. Men det hör på sätt och



Många informanter använder slang när de talar om datorer, telefoner och annan teknik. Foto Soili Machado-de Lima, 1988; SLS 614:684.

vis till att de äldre generationerna upprörs av ungdomens slang. Med stor sannolikhet uppfattades också 1920- och 1930-talister-
nas slang som rå och obarkad av de vuxna. Flera informanter påpekar också att slang kan talas på så många sätt och den kan vara mer eller mindre vulgär.

Men det är inte bara slangen i allmänhet som förändras, också den enskilda individens slang utvecklas med åren. Bland dem som fortfarande använder slang som vuxna är det flera som konstaterat att den

Fantastiska fester

baluns	hulabaloo
galej	karonka
hibax	partaj
hippa	party

slang de talar i dag är annorlunda än den de talade i sin ungdomstid. En av informanterna skriver att när han förr använde *funkka* eller *toima* använder han i dag *futa*. En cykel kallade han först *velo* eller *felo* innan det sedan blev *fillare*.

Fyndiga formuleringar

paraflax/paraskaft 'paraply'

snorfana 'näsduk'

lusräfsa 'kam'

rumpekrafs 'toalettpapper'

pyjamasbrottning 'judo'

skogsbingo 'orientering'

krypa i snarklådan 'lägga sig'

Skreven slang?

Slangen förknippas kanske i första hand med talat språk men det förekommer ju faktiskt också slang i skrift. Huruvida slang och skrift går att kombinera är en fråga som det råder delade meningar om hos informanterna. Några tycker att slangen överhuvudtaget inte hör hemma i skrift medan andra tycker den är rent av nödvändig till exempel i dialogerna i skönlitteratur: "det låter ju onaturligt om en skolpojke talar som en filosofiprofessor", kommenterar en av informanterna.

Ett par av dem som svarat på frågelistan har faktiskt skrivit sitt svar genomgående på slang eller dialekt, så för dem tycks det kännas naturligt att skriva tal-språkligt. Flera nämner också att de i brev eller textmeddelanden ibland skriver ord så som de uttalas. Men det är inte helt lätt att anpassa slangen till skrift. En av informanterna skrev inledningen av sitt svar på slang men konstaterade sedan att det inte fungerade. Han visste inte vilka bokstäver han skulle använda för de oli-

ka ljuden och han tyckte att den direkta känslan som han förknippar med slangen försvann i skriften. Några svarare har också påpekat att det är svårt att läsa skriften slang eftersom det till exempel inte alltid anges en skillnad mellan korta och långa vokaler och därför tar det lång tid att lista ut vad det står.

Jalbä skalbä ...

Nära anknytning till slangen har också hemliga språk. I de inskickade svaren finns ett tiotal exempel på hemliga språk som svararna använt i sin barndom tillsammans med kamraterna, oftast i tron att föräldrarna inte skulle förstå någonting. Hur de hemliga språken bildas varierar något. Ett sätt är att ta första stavelsen i ett ord och lägga till en ändelse, *jalbä skalbä gålbä helbä nulbä* (jag ska gå hem nu). Något mer komplicerat är all-språket där begynnelsekonsonanten placeras sist och ändelsen *-all* läggs till, *agjall ommerkall illtall igdall iall ällkvoall* (jag kommer till dig i kväll). I rövarspråket förlängs varje konsonant så att *d* blev *dåd* och *r* *rår* o.s.v., *dåd-e-tåt våv-a-rår sås-å rår-o-lål-i-gåg-tåt* (det var så roligt).

När det gäller bildningen av slangord i övrigt är det vissa förleder t.ex. som *jätte-*, *ur-* och *toppen-* som nämns. Flera svarare nämner dock ordet *jätteliten* som exempel på ett ord där förledens betydelse är något ologisk i förhållande till efterleden. Bland ändelserna är *-is* och *-are* frekventa, t.ex. i ord som *chaffis* 'chaufför', *knackis* 'knackkorv', *poppis* 'populär' och *flidare* 'örfil', *ankare* 'anmärkning' eller *smirglare* 'smörgås'. Förkortningar används så att spårvagn blir *spåra* och plånbok blir *plåmsa*. Slangord kan också bildas genom omkastning av bokstäver och förvrängning av ord så att ord som *knarkoman*, *snarkofag*

och *gredeliskär* uppstår. Så kunde till exempel bageriet Fågelbergs dräng omtalas som *Drägelbergs fånge* utan att bageriet för den skull varit en särskilt besvärlig arbetsgivare.

Frågelistan om slang resulterade i ett värdefullt material till arkivet. Jag har här redogjort endast för delar av svaren och det finns många intressanta ord och uttryck som ännu kunde behandlas. Vi tackar alla informanter för deras bidrag och inte minst för alla de minnen med anknytning till slang som vi fått ta del av.

Lisa Södergård

Källor och litteratur

SLS 2041 "Slang med schwung". Språkarkivets specialfrågelista nr 54.

Forsskåhl, Mona, "Historien i slangen och slangen i historien", *Förhandlingar vid Tjugofemte sammankomsten för svenskans beskrivning: Åbo den 11 och 12 maj 2001*, s. 97–111, 2002.

Kotsinas, Ulla-Britt, *En bok om slang, typ*, Stockholm 2003.

Nyholm, Leif, "Finlandssvensk slang och rikssvensk", *Folkmålsstudier* 38, s. 75–109, 1998.

Bland dem som skickat in sina svar utlottades tre bokpris.

Böckerna tillföll:

Birgitta Pipping, Ekenäs
Hillevi Katas, Helsingfors
Eva Spikbacka, Nykarleby

Oscar Parland

Läkare, författare och amatörkonstnär

Oscar och Heidi Parlands arkiv donerades 1998 till Svenska litteratursällskapets Historiska och litteraturhistoriska arkiv (HLA). Henry Parlands arkiv donerades till sällskapet 1992. Oscar och Heidi Parlands arkiv omfattar ca 200 mappar och består främst av manuskript till Oscar Parlands romaner, essäer, föredrag och artiklar, korrespondens, läkarhandlingar, handlingar rörande föreningsverksamhet och klippböcker samt handlingar rörande medlemmar av släkten. Fotografier och teckningar utgör en betydande del av arkivet. Förteckningsarbetet är nu avslutat.

Oscar Percival Parland föddes 1912 i Kiev som den andra i ordningen av familjens fyra söner.

Fadern, diplomingenjör Osvald Parland (1876–1956) arbetade först vid de ryska och senare vid de finska statsjärnvägarna. Faderns släkt kommer ursprungligen från England; John Parland (1758–1842) bosatte sig i S:t Petersburg under Katarina II:s tid. Moderns, Ida Maria f. Sesemanns (1878–1942), släkt var en viborgsk köpmanssläkt med tyskt ursprung.

Det förlorade paradiset

Oscar Parlands barndomsmiljö var det Sesemannska släktgodset, herrgården i Tikkala by nära Viborg, en given referensram i hans litterära produktion och ett föremål för ständigt tillbakablickande. Gårdens villor tillhörde och var delade mellan 37 släktingar. Bröderna Parland växte upp i en säregen kosmopolitisk anda, där flera kulturer flätades samman. Konstnärliga ambitioner kombinerades med

vetenskaplig nyfikenhet. Omgivningen uppmuntrade till konstnärligt skapande, kreativitet i alla tänkbara former. Familjens gemensamma högläsningstunder utgjorde en viktig del av vardagen, barnen tog lektioner i musik och tecknade och målade ivrigt. Den rika kulturtradition hemmiljön förmedlade stimulerade bröderna till att utforska sina anlag och talanger och utgjorde grunden till den mångsidiga begåvning och det breda register som står att finna i deras verksamhet. I "Hur min böcker kommit till" i essä- och memoarboken *Kunskap och inlevelse* (1991) säger Oscar:

Skapande konstnärlig verksamhet är något allmänmänskligt, vilket redan våra drömmar är ett bevis på. Liksom vilden är barnet en universalkonstnär, vars skilda konstnärliga discipliner ännu inte är preciserade eller skilda från varandra. Tonen, gesten, rörelsen används lika väl som ordet eller bilden till att tolka den inre upplevelse som kämpar för att bli uttryckt. Allt detta sker i form av lek och är inte medvetet avgränsat från barnets övriga aktiviteter.



Villa Parland i Tikkala 1918. SLSA 1063



Marie Sesemann (f. Bæckmann), Ida Maria Parland (f. Sesemann), Oscar, Ralf, Henry och Herman i Grankulla 1924. SLSA 1063

Språkförbistring

Familjen Parland flyttade 1921 till Kilo i Esbo och ett år senare till Grankulla men återvände under somrarna till barndomens landskap, Karelens Kellomäki och Tikkala.

Trots att familjens medlemmar hade finskt medborgarskap fick bröderna rysk emigrantstämpel vilket präglade deras skoltid, speciellt då brödernas hemspråk var tyska och ryska. Känslan av främlingskap och hemlöshet var utmärkande för förhållandet till barndomens kamrater.

Hemspråket var tyska men vi talade också ryska, i synnerhet med vår pappa och våra tikkalaonklar. Vår mormor och mamma talade franska med varandra om vi var närvarande och saken gällde något som var hemligt eller olämpligt för barnaöron. Pappa talade också engelska men det var sällan vi fick höra honom samtala på engelska. Finska lärde vi oss av arbetarbarnen i Tikkala. Ibland hörde vi också svenska talas bland tikkalaborna men det förstod vi inte. (Parland 1991)

Oscar lärde sig svenska vid tio års ålder när han började i Grankulla svenska samskola. Flerspråkigheten och dess konsekvenser för identitetsbegreppet är relevant för Oscar Parlands författarskap. Han deklarerade som nybliven student: "Jag är en engelsman som är född i Ryssland, har tyska till modersmål, har gått i svensk skola och är finsk medborgare."

Influenser

Den äldsta brodern Henry Parland (1908–1930) dog i scharlakansfeber i Kaunas i Litauen endast 22 år gammal. Henry Parland var uppmärksam och uppskattad i de modernistiska kretsarna och umgicks med bl.a. Gunnar Björling, Rabbe



Henry Parland. Kubofuturistisk akoarell i brunt och gult av Oscar Parland 1930. SLSA 1063

Enckell och Elmer Diktonius. Föräldrarna ställde sig dock avogt till sonens författarambitioner. Henry skickades p.g.a sina misskötta studier i juridik, sin riktiga alkoholkonsumtion, sina katastrofala växelaffärer och sin allmänt bohemiska livsföring av föräldrarna till Kaunas där han bodde hos sin morbror, professorn och filosofen Vasilius (Vilhelm) Sesemann. Föräldrarna hoppades att samvaron med morbrodern och dennes förnuftiga inflytande skulle få Henry att utveckla ett mera nyktert verklighetssinne och distansera sig från kretsen kring tidskriften *Quosego*, esplanadkulturen och krogvärlden. Den förstfödde sonens plötsliga död utlöste moderns latent sinnessjukdom i form av en depressiv psykos och hon blev aldrig återställd.

Av Henry Parlands produktion utkom endast debutdiktsamlingen *Idealrealisation* (1929) under hans livstid medan

hans övriga verk utkom postumt, volymen *Återsken* (1932) redigerad av Rabbe Enckell redan tre år senare. Oscar Parland redigerade och utgav broderns övriga litterära kvarlåtenskap, diktsamlingen *Hamlet sade det vackrare* (1964), prosasamlingarna *Den stora Dagenefter* (1966), i vilken också romanfragmentet *Sönder* ingår, och *Säginteannat* (1970). Manuskripten till samlingarna finns i Henry Parlands arkiv i HLA.

Den äldre brodern och hans modernistiska umgängeskrets verkade impulsgivande på den fyra år yngre brodern Oscar, men denne tog också bestämt avstånd från den expressionistiska dada-individualistiska livsattityden och valde det borgerliga läkaryrket året efter Henrys död. Morfadern, med.o.kir.dr, statsrådet Emil Sesemann (1840–1907) hade verkat som läkare i S:t Petersburg. Delar av hans zoologiska bibliotek hade räddats till Tikkala, och de illustrerade verken var barndomens älsklingsböcker som gjorde ett oförglömligt intryck på Oscar Parland. I

barndomen uppfann han en egen djurvärld och ritade fantasidjur.

Morbrodern Vasilius Sesemann (1884–1963), som främst var sysselsatt med estetiska problem (och bl.a. introducerade de ryska formalisternas teorier för Henry) och epistemologiska frågor, påverkade också Oscar i den grad att systersonen utgav artiklar om honom och redogjorde för både hans liv och filosofiska tankar. Oscar Parland utgav också utdrag ur Vasilius Sesemanns brev till hustrun från den tid denne var fängslad på ett Gulag-läger i Sibirien 1950–1956.

Oscar Parland gifte sig 1941 med bibliotekarien och litteraturkritikern Heidi Runeberg (1902–1990). Heidi var dotter till Nino Runeberg (1874–1934) och Mimmi Wecksell (1873–1964) och tidigare gift med bildkonstnären och författaren Rabbe Enckell (1903–1974). Sonen Oliver föddes 1941 och dottern Nina 1942. Heidi Parland delade Oscars skönlitterära intressen och hjälpte honom med renskrifterna av hans manuskript. Tillsammans översatte de



Fantasidjur av Oscar Parland. Den röda örnhunden, *Luscus polaris*, från *Kamtjatka*. Akvarell 1925. SLSA 1063



Heidi, Ralf och Oscar Parland i Stockholm 1954. SLSA 1063

Jurij Oljesjas roman *Avund* (1961). Heidi Parland publicerade inga egna verk men hennes arbete var av stor betydelse när Oscar skulle fullborda sina litterära projekt.

Moderns kusin, den expressionistiska kompositören Ernest Pingoud (1887–1942) hade bidragit till Oscar Parlands musikaliska intresse redan i barndomen. Parland verkade som musikkritiker för *Arbetsbladet* 1947–1949, och som passionerad amatörpianist komponerade han en psykiatrisk svit för piano.

Som ung man hade Parland också drömt om att bli målare och han utvecklade en "kubofuturistisk" stil med influenser av den bolsjevikiska plakatkonsten. Främst målade han självporträtt. I arkivet finns rikligt med tecknat och målat material från 1920- och 30-talen.

"Gift med medicinen"

Alla konstnärliga ambitioner och drömmar till trots utbildade sig Oscar Parland till läkare, ett yrkesval han aldrig ångrade. Han inledde sina medicinska studier i Helsingfors och specialiserade sig på nerv- och sinnessjukdomar. Han bidrog till utvecklingen av en mera psykoanalytiskt orienterad psykiatri i Finland och publicerade artiklar främst i psykiatri och neurologi, men han var även inne på äktenskapsrådgivningens område och intresserade sig bl.a. för svartsjukan som fenomen.

Parland blev, tillsammans med chefen för Nickby sjukhus, överläkaren Johan Runeberg, förgrundsgestalt i föreningen för psykoanalysens främjande. Föreningen bidrog till att psykoanalysen utvecklades och etablerades som vetenskap

och senare som ett specialområde inom psykiatrin.

Parland verkade 1959–1975 som styrelsemedlem i Therapeiastiftelsen (gr. 1958) som utbildade psykoterapeuter och utvecklade psykoterapin.

Den psykoanalytiska inriktningen passade den humanistiskt lagda och empatibetonande läkaren, i.o.m. dess närhet till konsten och litteraturen. I essä- och memoarboken *Kunskap och inlevelse* belyser han sin upplevelse av rollen som läkare och författare:

Vad nu speciellt min situation som psykiater beträffar, sammanfaller författarens och läkarens intressesfärer nästan helt. Både för psykiatern och den fria författaren är människans psyke det centrala, fastän sättet att närma sig problemen och synpunkterna som anläggs är olika. Författaren begagnar sig gärna av sina introspektiva erfarenheter, bland vilka han söker det allmängiltiga, eller så inordnar han materialet enligt kollektiva, sociala, historiska, moraliska perspektiv. Psykiatern-författaren betonar däremot det psykologiska och individuella och anlägger mera komplicerade synpunkter på orsakssammanhangen och dynamiken i händelseförloppet. Framför allt intresserar han sig för det omedvetna – det som människan döljer för sig själv och andra, därför att hon fruktar det.

Oscar Parland arbetade bl.a. på Pitkäniemi 1944–1947 och Nickby sinnessjukhus 1947–1975, varav åren 1960–1975 som överläkare. Han hade också privatpraktik (1952–1978). Modern vistades sina sista sju år som patient på Nickby sjukhus. Parland intresserade sig för de psykiskt sjukas, särskilt de psykotiska och schizofrenas bildkonstnärliga alster och speciellt den primitiva och dekorativa stiliseringen i bildframställningen. Han redogjorde för ämnet i flera artiklar och var med och organiserade utställningar med konst av Nickbypatienter. I arkivet



Oscar Parlands självporträtt 1930–1931. SLSA 1063

finns konstverken fotograferade och analyserade.

Parland förklarar att hans insats som författare blev blygsam för att han upplevde läkaryrket som mer krävande. Beskrivande nog refererar han till författaren och läkaren Anton Tjechov som sagt att han var gift med medicinen och hade litteraturen som älskarinna.

”Litteraturen som älskarinna”

Oscar Parland valde den episka berättande prosan som sitt uttrycksmedel, med André Gide, Marcel Proust och Thomas Mann som förebilder. Han debuterade relativt sent, år 1945, med romanen *Förvandlingar*. Hans psykoanalytiska och filosofiskt reflekterande förhållningssätt är genomgående för hans även tematiskt sammanhängande och självbiografiskt

förankrade fiktion med intertextuella referenser. Hans författarskap karakteriseras av en strävan att skriva enligt den stränga principen "glasklart". Hans stilistiskt mosaikartade teknik blir tydlig i porträtteringen av karaktärerna och det relationsdrama som utspelas. Ett av motiven i *Förvandlingar* är äktenskapskonflikt, rivalitet och triangelkonstellation och de skuld känslor som därmed uppkommer. Romanen är komplicerad till sin estetiska komposition i och med att den är strukturerad och utformad i en musikalisk form, i flerstämmig kanon.

Barndomsskildringarna *Den förtrollade vägen* (1953) och *Tjurens år* (1962) har översatts till flera språk och dramatiserats och filmatiserats av Benedict Zilliacus och Åke Lindman. *Spegelgossen* (2001), som är redigerad av Oliver och Monica Parland, avslutar trilogin om barndomen. Berättandet sker ur barnets perspektiv. Trilogin skildrar huvudpersonens magiska och mytomspunna verklighet och besjälade, symbolspäckade värld i en stor släktgemenskap kryddad med en riklig mängd egenartade tanter och onklar. Den utspelar sig på Karelska näset under första världskriget, ryska revolutionen och inbördeskriget i Finland.

Det karelska landskapet och det tidigare ryska kulturarvet är ett motiv som även förekommer hos den yngre brodern Ralf Parland (1914–1995). Oliver och Monica Parland har även redigerat *Flanellkostym och farsans käpp* (2003), som är en fristående fortsättning på debutromanen. Förutom dessa fem verk, som utgör Oscar Parlands skönlitterära författarskap, utkom essäsamlingen *Kunskap och inlevelse, essäer och minnen* år 1991.

Oscar Parland var aktivt engagerad i ett flertal föreningar, sällskap och nämnder, däribland Semiotiska sällskapet, konstnär- och författargruppen Kiila, Övervakningsnämnden för osedliga tryckalster, Finlands PEN-klubb och Samfundet Finland-Sovjetunionen.

Oscar Parland erhöll bl.a. statens litteraturpris 1946, 1957 och 1963 samt Svenska litteratursällskapets pris samma tre år.

Maria Miinalainen

Källor och litteratur:

SLSA 1063 Oscar och Heidi Parlands arkiv

SLSA 945 Henry Parlands arkiv

Oscar Parland, *Kunskap och inlevelse. Essäer och minnen*, Schildts 1991

Nyförvärv 2003

Historiska och litteraturhistoriska arkivet

Historiska och litteraturhistoriska arkivet (HLA) är Svenska litteratursällskapets handskriftsarkiv. Sedan litteratursällskapet grundades 1885 har HLA samlat in handlingar med anknytning till finlandssvensk person- och kulturhistoria, dvs. handlingar av historisk och litterär art som tillhört släkter, gårdar, personer aktiva inom vetenskap och kultur, vetenskapliga föreningar, litterära tidskrifter m.m. HLA ordnar och förtecknar materialet som sedan ställs till forskarnas förfogande. Handlingarna kan studeras

antingen i HLA:s utrymmen på Riddaregatan 5 eller i Helsingfors universitetsbiblioteks (HUB) specialläsesal. Materialets placering anges i huvudkatalogen, som är tillgänglig på litteratursällskapets webbplats www.sls.fi. Över alla arkiv och samlingar uppgörs förteckningar som finns på både SLS och HUB.

Under år 2003 tog HLA emot 11 nya arkiv och 23 tillskott till tidigare samlingar, sammanlagt 28 hyllmeter. Bland nyförvärven finns såväl vetenskapsidkare och författare som släkter och olika slag av



Trädgårdsarbete vid Högvalla hushålls- och trädgårdsskola i Karis 1908. SLSA 1205



"Melona" och "Bonsan", dvs. Runa Melander och Elsa Bonsdorff, utanför huvudbyggnaden på Boe gård. SLSA 1205

samfund och institutioner. Nedan några plock ur det nyinkomna materialet.

Högvalla arkiv ca 1920–1997

Fjölårets mest omfattande nyförvärv är Högvalla arkiv (12 hyllmeter), som omfattar arkiven från Högvalla Ab och Högvalla seminarium samt Högvalla kamratförbund. Inom det svenskspråkiga Finland är Högvalla, dvs. den svenska husmodersskolan och utbildningsanstalten för hushållslärare samt hushålls- och ekonomiföreståndare, ett begrepp. Inrättningen grundades 1908 av Fanny Sundström som Högvalla hushålls- och trädgårdsskola i Karis. Den upprätthölls i sin helhet av sin grundare, som vid sin avgång 1918 donerade både fastigheten och lösöret till skolan. Verksamheten fortsattes av det år 1919 bildade aktiebolaget Högvalla Ab under ledning av direktö-

ren Elsa Bonsdorff (1883–1973), som även fungerade som skolans rektor till 1950. Hon bistods i sitt värv av hushållsläraren Runa Melander (1893–1977), som även efterträdde Elsa Bonsdorff som rektor, en befattning hon innehade till 1961. Dessa två bildade ett legendariskt par som hade mycket stort inflytande över Högvalla-utbildningen under flera decennier. Elsa Bonsdorff var även aktiv inom politiken som riksdagsman 1936–1944 och inom Marthaförbundet. Runa Melander utgav och medverkade i många skrifter i huslig ekonomi.

År 1923 flyttade skolan till Hindhår gård i Borgå landskommun och 1927 slutligen till Boe gård, även den belägen i Hindhår. Där utvecklades skolan till Högvalla seminarium och husmodersskola. På gården bedrevs jordbruk och trädgårdsskötsel, och inrättningen var självförsörjande. Seminariet, som upprätthölls av Högvalla Ab med statsstöd,

underlydde lantbruksministeriet och lantbruksstyrelsen till 1968, därefter undervisningsministeriet och yrkesutbildningsstyrelsen. Verksamheten vid seminariet fortsatte till 1996 då inrättningen införlivades med Samfundet Folkhälsan i svenska Finland och dess yrkesinstitut.

Högvalla arkiv innehåller handlingar om både Högvalla Ab och Högvalla seminarium. Materialet om Högvalla Ab består främst av räkenskaper och handlingar gällande lantbruket och gårdsdriften. Seminarieverksamheten framgår bl.a. ur protokoll, elevförteckningar, undervisningsjournaler och handlingar kring olika slag av kursverksamhet. Materialet, som omspannar ca 70 år (1920-talet till 1990-talet), ger en god bild av den finlandssvenska utbildningen i huslig ekonomi under 1900-talet.

På initiativ av Runa Melander grundades ett kamratförbund för Högvalla-elever 1952. Högvalla Kamratförbunds arkiv, som utgör en egen helhet i Högvalla-arkivet, ger bl.a. genom videofilmer och mer än 2 000 fotografier en bild av vardagen på Högvalla. Fotografierna beskriver verksamheten vid Högvalla, olika slag av jubileer, kursavslutningar m.m. Bland materialet finns även fotografier och handlingar som tillhört Elsa Bonsdorff och Runa Melander. I arkivet ingår också ritningar och kartor över Högvalla, liksom dikthäften och sångblad som kompletterar bilden av "Kvinnoborgen" Högvalla.

Paleontologen och professorn Ann Forsténs (1939–2002) arkiv

Paleontologen Ann Forstén disputerade vid Helsingfors universitet 1968 med en avhandling om den utrotade eurasiatiska



Det är roligt att gå på Högvalla ... SLSA 1205

häststammen *Hipparion*. Hon forskade sammanlagt sju år vid olika universitet i USA och forskningsinstitut i Sovjetunionen. Vid Helsingfors universitet var hon först docent i paleontologi och senare kustos för ryggradsavdelningen vid Helsingfors universitets zoologiska museum. När Naturhistoriska centralmuseet grundades 1990 blev hon chef för ryggradsavdelningen och professor. Ann Forsténs arkiv består främst av vetenskaplig korrespondens och manuskript samt handlingar rörande projekt och utlandsvistelser.

Författaren och läraren Greta Langenskjölds (1889–1975) arkiv

Pedagogen Greta Langenskjöld har en speciell anknytning till Svenska litteratursällskapet i Finland. Åren 1925–1959

var hon nämligen rektor för Svenska privata läroverket för flickor (den s.k. Laurellska skolan), som var inrymt i det hus vid Riddaregatan där SLS i dag verkar. Jämsides med arbetet som lärare gav hon ut elva diktsamlingar och tre prosaverk, bl.a. en levnadsteckning över Paul Nicolay. Texter av henne har också publicerats i många tidningar och tidskrifter och några av hennes dikter har tonsatts. Greta Langenskjöld var främst en representant för den kristna lyriken inom finlandssvensk 1900-talslitteratur. Hon ägnade sig åt fredsarbete och var aktiv i kristna studentkretsar och bland kväkare.

Greta Langenskjölds arkiv består huvudsakligen av manuskript till lyrik och religiösa texter samt varierande slag av

anteckningar. Arkivet innehåller även handlingar från 1920-talet rörande Akademiskt bildade kvinnors förbund.

Rundradions samling av radio-program om finlandssvenskar

Ett intressant tillskott till en tidigare samling är de ca 140 cd-skivor med personporträtt av finlandssvenskar som sänts i Rundradion (Riksradiion, Radio Vega) åren 1965–2001. Samlingen, som omfattar sammanlagt 376 cd-skivor, är tillgänglig endast för vetenskaplig forskning.

Petra Hakala

Traditionsvetenskaplig bibliografi

Under våren har utbudet av databaser, som presenteras på Svenska litteratursällskapetets webbplats, utökats med en traditionsvetenskaplig databas. Den nya databasen är en bibliografi över traditionsvetenskaplig forskning efter 1976. Den äldre forskningen har publicerats av Bo Lönnqvist i *Folklivsforskning. En bibliografi över Svenskfinland* (Meddelanden från Folkkultursarkivet nr 5) 1976. Lönnqvists bibliografi har under årens lopp varit till stor nytta för alla som söker litteratur om finlandssvenskarnas livsföring och traditioner. Ingen uppdatering har emellertid gjorts sedan dess, trots att en hel del nya böcker och artiklar publicerats i ämnet.

Folkkultursarkivet har därför fortsatt arbetet med bibliografien i elektronisk form. Bibliografien består av en databas, och i planerna ingår att införa också de artiklar och monografier som finns förtecknade i Lönnqvists bok, så att databasen ska utgöra en helhet över traditionsvetenskaplig forskning. I databasen kan man söka artiklar och böcker på deras titel, författare eller ort. Det som utmärker den traditionsvetenskapliga databasen är att man också kan söka poster med hjälp av ämnesord, som är indelade i elva huvudkategorier.

Bibliografien omfattar monografier och artiklar inom finlandssvensk traditionsforskning. Finlandssvenska etnologers och folkloristers verk finns delvis med även

när de behandlar ämnen utan finlandssvensk anknytning. Finska eller nordiska författares böcker eller artiklar finns med i de fall de relaterar till finlandssvensk traditionsforskning. Opublicerade akademiska avhandlingar, liksom allt annat opublicerat material, har utelämnats. Recensioner ingår inte heller i databasen. Däremot har rapporter från olika symposier och möten inkluderats. Gränsdragningarna har ibland varit svåra.

Inför arbetet med bibliografien sändes ett upprop ut till traditionsvetenskapliga forskare och institutioner i Finland, och deras bibliografier är nu införda i databasen. I databasen ingår också artiklar med finlandssvensk anknytning från drygt fyrtio tidskrifter, såväl finlandssvenska som finska och nordiska.

Databasen omfattar för närvarande ca 2 400 poster. Bibliografien är ännu inte heltäckande och kompletteras hela tiden, dvs. nya böcker och artiklar skrivs in kontinuerligt. Kommentarer och synpunkter på databasen kan riktas till Carola Ekrem på Folkkultursarkivet, tfn 09-61 87 74 60 eller per e-post: carola.ekrem@sls.fi. Den traditionsvetenskapliga databasen är tillgänglig på SLS webbplats www.sls.fi sedan den 14 maj 2004. Vi hoppas att den ska vara till hjälp i sökningen av informationskällor!

Heidi Schreiber

Svenskan i Finland

Ett språkvetenskapligt projekt med fokus på syntaxen

Svenska har talats och skrivits i Finland i snart 900 år. Under denna tidsperiod har svenska språket undergått många genomgripande förändringar. En stor del av dessa förändringar har ägt rum över största delen av det svenska språkområdet. Vid närmare betraktelse visar det sig emellertid att det finns mer variation mellan olika regioner än man kunde vänta sig. Det talade språket är inte standardiserat alls på samma sätt som skriftspråket. Många talare, inte minst i Svenskfinland, har dessutom någon dialekt som modersmål och växlar mellan olika varieteter av svenskan.

Variation inom språk är regel snarare än undantag. I Finland har svenskan levt sida vid sida med finskan ända sedan medeltiden. Regelbunden kontakt mellan den svenskspråkiga och den finskspråkiga befolkningen har förekommit i hundratal år. En fråga som detta oundvikligen väcker är hur kontakten med finskan har påverkat svenskan i Finland. Denna fråga är en av huvudfrågorna inom litteratursällskapetets nystartade projekt *Svenskan i Finland. Syntaktiska drag i ett jämförande perspektiv*. Men samtidigt ställer vi också följande frågor i projektet: Vilka syntaktiska mönster i finlandssvenskan avspeglar ett äldre stadium av svenskt språkbruk och vilka avspeglar en inomspråklig svensk, men regionalt avgränsad, utveckling?

Syftet med projektet *Svenskan i Finland* är inte enbart att undersöka finlandssvenska egenheter som uppkommit på grund av det perifera geografiska läget eller kontakten med finskan. Projektet ska även belysa det svenska språkets utveckling ur ett mer allmänt perspektiv. I detta sammanhang utgör svenskan i Finland ett högst intressant studieobjekt eftersom många språkdrag som försvunnit i Sverige fortfarande lever kvar i Svenskfinland.

Projektet har dessutom ett mer allmänlingvistiskt mål: att bidra till förståelsen av hur språkliga strukturer uppkommer, används och förändras. I praktiken innebär detta av vi inom projektet ska tillämpa och delta i att utveckla tre specifika teorier inom den moderna språkvetenskapen, nämligen konstruktionsgrammatik, kontaktlingvistik och samtalsanalys med inriktning på interaktionell lingvistik. Helt kortfattat kunde man säga att dessa teorier bygger på följande teser om språket:

- att språket består av inlärdade mönster eller *konstruktioner* i vilka form och betydelse bildar en odelbar helhet
- att allt språkbruk egentligen sker och utformas i *kontakt* mellan människor och grupper av människor
- att *interaktion* och kommunikativa mönster spelar en central roll för hur språkliga strukturer uppkommer och används.



Hela projektgruppen samlad på konferens i Växjö i maj 2004. Från vänster: Mona Forsskåhl, Siv Björklund, Camilla Wide, Beatrice Silén och Nina Martola.

Projektets yttre ramar

Projektet *Svenskan i Finland* pågår vid Svenska litteratursällskapet 2003–2006 och finansieras med medel ur Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond. Fyra forskare har anställts för hela perioden: fil.dr Camilla Wide (koordinator, post doc-forskare), fil.dr Siv Björklund (post doc-forskare), fil.lic. Mona Forsskåhl (doktorand) och fil.mag. Nina Martola (doktorand). Lektor, fil.dr Beatrice Silén är anställd som seniorforskare i projektet våren 2004 och doktorand Ulrika Kvist Darnell (Stockholms universitet) deltar som associerad forskare i ett av delprojekten. Docent Jan Lindström (Helsingfors universitet) och fil.dr Pirjo Söderholm (Joensuu universitet) har ny-

ligen antagits som associerade forskare i projektet och påbörjar sin forskning senare i år.

Projektet har planerats av språkvetenskapliga nämnden vid Svenska litteratursällskapet. En arbetsgrupp bestående av docent Jan Lindström, professor Anne-Marie Londen, professor Jan-Ola Östman och professor Marketta Sundman har utarbetat en projektplan som finns till påseende på projektets webbplats (www.sls.fi/Projekt_sveifinl_index.htm). Denna projektplan utgör grunden för projektet. En vetenskaplig referensgrupp för projektet har dessutom utsetts av språkvetenskapliga nämnden. I denna grupp ingår Jan Lindström, Marketta Sundman och projektets koordinator Camilla Wide.

Fokus på finlandssvensk syntax

Det har snart gått 80 år sedan Hugo Bergroths klassiska verk *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift* gavs ut 1917 (en reviderad upplaga utkom 1928). Under de senaste åren har svenska språket undersökts inom flera stora forskningsprojekt, men inget av projekten har fokuserat särskilt på finlandssvenskan. Det verkar dessutom som om uppfattningarna om finlandssvenskan fortfarande i hög grad bygger på Bergroths iakttagelser. Det finns därför ett akut behov av omfattande och modern forskning om svenskt språkbruk i Finland.

Det område som berörts minst i tidigare forskning om finlandssvenskan är syntaxen. När projektet *Svenskan i Finland* planerades var det därför naturligt att lägga tyngdpunkten just på syntaxen, dvs. på helheter och mönster som uppkommer när man kombinerar ord, fraser och satser. På grund av de valda teorierna inbegriper 'syntax' emellertid mer än det som traditionellt behandlats inom satsläran. Inom konstruktionsgrammatiken dras ingen skarp gräns mellan lexikala och syntaktiska element i språket. En konstruktion kan lika väl utgöras av ett enskilt ord (t.ex. pronomenet *denna*) som av en kombination av ord, fraser eller satser. Inom interaktionell lingvistik studerar man språkliga strukturer i ett betydligt vidare sammanhang än enskilda satser eller meningar. Även det kontaktlingvistiska perspektivet inom projektet öppnar ett flertal möjligheter: jämförelser med konstruktioner i sverigesvenska och finska, jämförelser mellan standardspråk och dialekt och jämförelser mellan olika svenska dialekter.

Den teoretiska ramen inom projektet *Svenskan i Finland* gör det möjligt att studera språkliga strukturer i finlandssvenskan ur ett flertal och rätt olika per-

spektiv. Av central betydelse är dock att strukturerna studeras i autentiskt språkbruk och att så förutsättningslösa upptäcktsprocedurer som möjligt tillämpas. Projektet kommer inte att samla in något eget material utan undersökningarna ska utgå från tillgängliga korpusar över talad och skriven svenska.

Delprojekt

Inom projektet *Svenskan i Finland* pågår för tillfället forskning kring följande ämnen:

1. Verbstrukturer med prepositionen *åt* (Nina Martola)
2. Strukturer med dubbelt objekt (Beatrice Silén)
3. Reflexiva och transitiva partikelverb (Ulrika Kvist Darnell & Camilla Wide)
4. Syntaktiska mönster i elevspråk (Siv Björklund)
5. Pronomenet / artikeln *den* i östnyländska (Camilla Wide)
6. Värderingar i samtal (Mona Forsskåhl).

I det följande presenteras dessa projekt kort.

Strukturer med verb och prepositionen åt

Nina Martola undersöker skillnader mellan finlandssvenskt och sverigesvenskt standardspråk i fråga om verb som konstrueras med prepositionen *åt*, t.ex. *erbjudda någon något* respektive *erbjudda något åt någon*.

Det är sedan länge känt att prepositionen *åt* delvis används på annat sätt i finlandssvenskan än i sverigesvenskan. Bergroth (1928:155) konstaterar att finlandssvenskarna under påverkan av alla-

tiven (-lle) i finskan berett prepositionen *åt* ett "aldeles för stort rum".

I sin forskning, som ska resultera i en doktorsavhandling, undersöker Nina Martola vilka systematiska skillnader man kan finna mellan finlandssvenskan och sverigesvenskan i fråga om strukturer med verb och *åt*, bl.a. i förhållande till motsvarande strukturer med *till* och *för*. Genom att studera de mönster som framträder i elektroniskt sökbara korpusar över finlandssvenska och sverigesvenska (se illustration nedan), och genom att utgå från ett konstruktionsgrammatiskt perspektiv, hoppas hon kunna få fram en mer nyanserad bild av orsakerna till variationen än t.ex. den Bergroth ger.

Strukturer med dubbelt objekt

Beatrice Silén behandlar delvis liknande frågor som Nina Martola i sin forskning.

Hennes studieobjekt är strukturer med dubbelt objekt (t.ex. *ge mig boken*) respektive strukturer med verb och prepositionsfras (t.ex. *ge boken åt mig*).

När till exempel en ung finlandssvensk gymnasieelev i en intervju kommer in på vilka fördelar invandrare åtnjuter säger han: *vi ger pengar ti dom vi ger bostäder ti dom*. Han kunde också ha använt uttrycket *vi ger dom pengar* för att beskriva samma sak. Det är emellertid sedan Bergroth (1917) känt att vi i Svenskfinland ofta, åtminstone i talspråk, har *åt/till*-fras i strukturer som i Sverige vanligen konstrueras med dubbelt objekt.


Enligt konstruktionsgrammatiskt sätt att se på saken kan inte två olika mönster både vara synonyma och ha samma funktion. De frågor som Beatrice Silén därför ställer är:

- Vilka funktioner fyller de två mönstren i finlandssvenskan respektive sverigesvenskan?

Finlandssvenska textsamlingen:

1	till på_så_sätt att Hella	berättade åt Brecht om sin pjäs	hbl1998
2	enligt vad han tidigare	berättat åt både mig och andra	hbl1998
3	var att 'vågar man	berätta åt finnen en sak' .	hbl1998
4	av Tapiola Sinfoniettas musiker	berättade åt mig att kvällens dirigent	hbl1998
5	torsdag morgon för att	berätta åt mig vad man skulle	hbl1998
6	att agera läromästare och	berätta åt en kollega när han	hbl1999
7	sina ambienttongångar . Jag	berättar åt grabbarna att jag har	hbl1999
8	nervös , när man	berättade åt honom tecken i skyn	jt1999
9	AC Milan , har	berättat åt Hyypiä om hur tysken	hbl1999
10	Jag hade ingen att	berätta åt när jag gjort det	hbl1999
11	Vanligt är att "	berätta åt någon " i _stället_för det	jt2000
12	. Jag har aldrig	berättat åt någon , varken åt	jt2000
13	begrava kroppen och aldrig	berätta åt någon vad som hade	hbl1999
14	Martin har inte vågat	berätta åt sin hustru att han	hbl1999
15	30 sekunder och efteråt	berätta åt varandra vad de hade	hbl1999
16	förses med skyltar som	berättar åt vilket håll olika platser	hbl1999

Svenska Parole:

 Inga träffar!

Sökning på verbet *berätta* följt av *åt* i den finlandssvenska och den sverigesvenska textsamlingen (Svenska Parole) vid Språkbanken i Finland (<http://www.csc.fi/kielipankki/index.phtml.sv>).

- Vid vilka andra verb kan man skönja samma mönster som vid verbet *ge*?
- Vilken roll spelar finskan för valet av struktur i finlandssvenskan?
- Vad innebär de eventuella skillnaderna för språkstrukturen på ett vidare plan?

Reflexiva och transitiva partikelverb

Strukturell variation vid verbfraser är även studieobjektet för Ulrika Kvist Darnell och Camilla Wide. I sin forskning undersöker de följande variation vid partikelverb, dvs. verbförbindelser som består av ett enkelt verb, t.ex. *kasta*, och en preposition eller ett adverb, t.ex. *bort*:

svrigesvenska		finlandssvenska
<i>sikta in sig</i>	↗	<i>slå ner sig</i>
<i>slå sig ner</i>	↘	<i>sikta sig in</i>

<i>kasta bort ngt</i>	↗	<i>följa hem ngn</i>
<i>följa ngn hem</i>	↘	<i>kasta ngt bort</i>

Syftet med Ulrika Kvist Darnells och Camilla Wides undersökning är att göra en kartläggning av hur konstruktioner med reflexiva och transitiva partikelverb, t.ex. *sikta sig in* och *kasta bort ngt*, varierar i Finland jämfört med hur de varierar (och inte varierar) i Sverige. Variationen studeras ur flera perspektiv: nuspråkligt och historiskt, talspråkligt och skriftspråkligt, allmänsvenskt och regionalt.

Syntaktiska mönster i elevspråk

Siv Björklunds undersökning inom projektet *Svenskan i Finland* uppmärksammar

syntaktiska mönster i finlandssvenska elevers tal och skrift. Eftersom finlandssvenska elever representerar framtidens språkanvändare är det viktigt att försöka spåra tendenser i fråga om elevernas språkbruk.

I sin studie utgår Siv Björklund främst från sådana fall där finlandssvenska elever kan välja mellan alternativa uttrycksätt. Även Siv Björklund koncentrerar sig på verbfrasen. Syftet med hennes undersökning är att kunna konstatera likheter och skillnader mellan dels finlandssvenska och sverigesvenska elever, dels äldre och yngre språkanvändare.

Uttryck som Siv Björklund studerar är bl.a. följande:

- s-former av reflexiva verb och motsvarande verbformer med reflexivt pronomen (t.ex. *att hållas frisk-att hålla sig frisk, vi samlas-vi samlar oss*)
- konstruktioner med utelämnade led (*vem bryr sig-vem bryr sig om det, ha på en klänning-ha på sig en klänning*)
- bruket av *att* i infinitivfraser t.ex. vid verbet *komma* (jfr *kommer vara viktigt-kommer att vara viktigt*) och en del andra verb som *börja* (t.ex. *han börjar prata-han börjar att prata*).

Pronomenet/artikeln den i östnyländska

I samtliga delprojekt som presenterats hittills har tyngdpunkten legat på verbfrasen. I Camilla Wides forskning kring östnyländska strukturer av typen *te/de/täm/dåm* + substantiv i bestämd form (t.ex. *te bååtn*) ligger tyngdpunkten däremot på nominalfrasen. Den varietet som studeras i detta delprojekt är inte standardspråket utan en regional variant av finlandssvenskan, östnyländskan.

Enligt bl.a. *Ordbok över Finlands svenska folkmål* förekommer den bestämda artikeln *den* vid substantiv utan adjektivattribut (jfr *båten–den fina båten*) allmänt i östra Nyland. Som exempel ges bl.a. följande belägg:

*ja mådist taa te bååtn för annårs sku ja int
a slåppi åå mee-n
han va å kråna någa me te masjiin
he va no tåm lesförhöören tå åm te vintårn*

I vissa fall kunde *te/de/tåm/dåm* analyseras som demonstrativt *den* (dvs. som ett pronomen), men även då verkar strukturerna ha en lite annan funktion än i standardsvenskan. I en del fall används *te/de/tåm/dåm* i motsvarande kontexter som *den där* i (finlands)svenskt standardspråk, men i andra fall verkar strukturer av typen *te bååtn* ha en funktion som saknar direkta motsvarigheter i standardspråket. Syftet med delprojektet om det östnyländska *den* är framför allt att utforska vilka dessa funktioner är.

Värderingar i samtal

I motsats till de andra forskarna inom projektet *Svenskan i Finland* tar Mona Forsskåhl i sin forskning primärt avstamp i en viss typ av språklig *handling*. Hon studerar nämligen värderingar och hur man uttrycker dem, dvs. hur man evaluerar i samtal. Exempel på två typiska mönster vid värderingar utgör bl.a. följande satser, den förra tagen från ett sverigesvenskt och den senare från ett finlandssvenskt samtal:

*det är väl trevligt, tycker jag
ajaj det var fint*

I den första satsen kombineras satstypen *det + vara +* evaluerande satsled med adverbet *väl* och det efterställda ledet *tycker jag*. I den andra satsen kombineras samma satstyp med den framförställda interjektionen *ajaj*.

Genom att studera olika typer av inspelade samtal från Sverige och Finland, utreder Mona Forsskåhl vilka satstyper och

```

1 L: ja dom har inte (eu:h) (0.2) nån plats för sin tv
2 där dom bor nu å >i å för sej< så ska dom flytta
3 nu men,
4 (0.4)
5 L: (.hhh) dom e ju glada att bli av me grejer (när)
6 dom ska flytta (ohb) (ta tibaks den sen.)
7 (0.6)
8 H: ↑a men de va ju jättebra,↑
9 (0.4)
10 H: de e faktist väldigt bra å ha en teve i sitt ru[m.
11 L: [↑fast e:h↑
12 (0.2)
13 L: hhh ↑ja måste skaffa en antenn↑↑kabel(hhh)↑↑

```

Utdrag ur sverigesvenskt tjesamtal från kärnkorpusen för projektet *Svenska samtalsspråkets grammatik* (se <http://www.tema.liu.se/Tema-K/gris/>).

fraser, t.ex. de ovannämnda, som typiskt används vid evalueringar. Därutöver undersöker hon huruvida det i fråga om hur man konstruerar evalueringar i samtal finns några skillnader mellan sverigesvenska och finlandssvenska.

Målet för Mona Forsskåhls forskning är en doktorsavhandling som läggs fram vid institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet i början av 2007.

Publikationer och resultat

De första resultaten från de olika delprojekten inom projektet *Svenskan i Finland* presenterades på konferensen *Svenskans beskrivning 27* i maj detta år. Vår målsättning är att projektet ska utmyнна i ett tiotal artiklar, 3–5 monografier och en gemensam antologi som sammanfattar forskningsresultaten inom projektet.

Camilla Wide

Finlandssvenskarna och deras institutioner

Finlandssvenskarnas beröringsyta med det finska Finland har ökat. Bundenheten till rent svenska institutioner och organisationer är för många inte lika naturlig som tidigare. Konkurrenten ökar. Många finlandssvenska institutioner kan känna sig hotade av detta och börja utforma strategier för att trygga finlandssvenskarnas fortsatta stöd. Ur individens synpunkt kan tvåspråkigheten dock uppfattas som en resurs som ökar valmöjligheterna; den tillåter att man ställer högre krav på de finlandssvenska institutionerna som ett villkor för sitt engagemang i dem.

Litteratursällskapets forskningsprojekt *Finlandssvenskarna och deras institutioner* har som syfte att undersöka hur de finlandssvenska institutionerna och olika grupper bland finlandssvenskarna ser på de finlandssvenska institutionernas situation, mål och medel just nu och i framtiden. I forskningsprojektet samarbetar forskare från två universitet (Åbo Akademi och Helsingfors universitet) och tre orter (Åbo, Vasa och Helsingfors) under perioden 2002–2005. Projektgruppen vid Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet består av Tom Sandlund och Maria Kreander och vid socialpsykologiska institutionen vid Helsingfors universitet av Karmela Liebkind, Anna Henning och Mia Teräsaho. Projektgruppen i Åbo består av Marcus Björk, Siv Sandberg och Susan Sundback och projektgruppen i Vasa av Göran

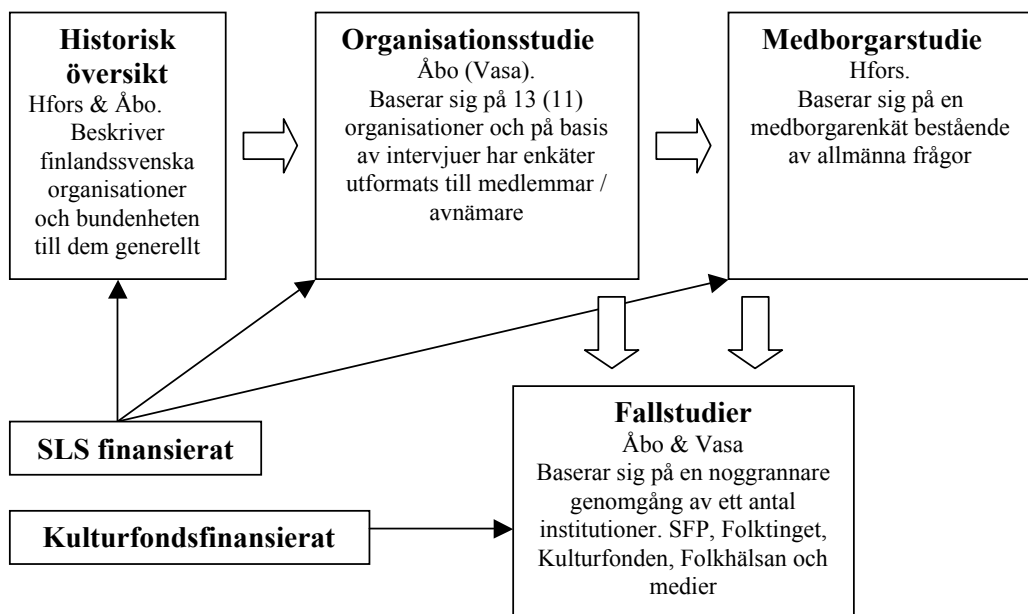
Djupsund, Kjell Herberts, Ralf Lillbacka och Kim Strandberg.

Forskargrupperna i Åbo, Vasa och Helsingfors sammanställer för närvarande en gemensam volym. Denna bok planeras föreligga i manuskriptform hösten 2004. Forskarna i Åbo och Vasa planerar dessutom en volym med tyngdpunkt på organisations- och fallstudier.

Uppläggning av projektet **Finlandssvenskarna och deras institutioner**

Projekthelheten består av tre delprojekt: en historisk översikt, en organisationsstudie och en medborgarenkät. Inom projektets organisationsstudiedel har verksamheten samkörts med ett projekt finansierat av Svenska kulturfonden som koncentrerar sig på fallstudier av specifika institutioner.

Det är ganska självklart att alla finlandssvenska institutioner eller organisationer inte kan ingå i en undersökning av det här slaget. Därför har ett urval gjorts som så väl som möjligt förmår svara på våra forskningsfrågor. De 13 organisationer som granskas närmare är fackcentralen FFC:s svenska sekretariat, Finlands svenska sång- och musikförbund (FSSMF), Finlands svenska ungdomsförbund (FSU), Folkhälsan, Folktinget, Marthaförbundet, Svenska Finlands Idrottsförbund



(SFI), Svenska folkskolans vänner (SFV), Svenska lantbruksproducenternas centralförbund (SLC), Svenska folkpartiet (SFP), Svenska kvinnoförbundet, Svensk ungdom (SU) och Svenska kulturfonden.

Den historiska översikten

Inom ramen för del 1 av projektet har följande fristående studier utförts:

Den första delen består av en kartläggande undersökning av *den kvantitativa utvecklingen av de svensk- och tvåspråkiga föreningarna 1966–2000*. Denna studie var en uppföljning av motsvarande studie för åren 1919–1965. Studien visar många förändringar sedan 1965. Tillväxten av rent svenska föreningar är fortfarande stor men de tvåspråkiga föreningarnas andel blir samtidigt allt större. I stor utsträckning är detta en följd av förändrade språkförhållanden i kommunerna men det är särskilt utmärkande för vissa föreningssektorer. Ungefär tvåtusen nya fören-

ingar registrerades mellan 1980 och 2000, något över ettusen under vardera decenniet. Av dessa hade något under hälften registrerats med enbart svenskt namn och lika många med finskt och svenskt namn medan den resterande delen (8 %) registrerades med svenskt och finskt namn. Bland intresse- och välgörenhetsföreningar samt politiska och kulturella/vetenskapliga föreningar är andelen finskdominerade tvåspråkiga föreningar över 40 %. Störst är förändringarna sedan 1965 inom de två sistnämnda grupperna. Tvåspråkigheten inom många av dessa föreningar är dock mera formell än verklig.

Den andra studien handlar om *nya typer av tvåspråkiga föreningar registrerade i Helsingfors*. Vad betyder det att föreningarna är registrerade som tvåspråkiga och varför är de registrerade som tvåspråkiga, i vilken grad utövar de inflytande i samhället och hur populära är de? Materialet består av intervjuer med representanter för 22 tvåspråkiga föreningar registrerade i Helsingfors 1966–2000. Föreningarna som ingår i

materialet är miljöföreningar, djurskydds-föreningar, EU-föreningar, familjeföreningar, internationella medborgarrörelser och hobbyföreningar. Allmänt visar studien att föreningarnas attraktionskraft är stark och deras inflytande betydande, bl.a. via expertutlåtanden och påverkare av den allmänna opinionen. Föreningarna är i varierande men i allmänhet i minskande grad tvåspråkiga i praktiken. Det svenska inslaget har varit stort, i synnerhet i begynnelsekedet, men är i dag mera beroende av svenska styrelsemedlemmars aktivitet och föreningens resurser.

Organisationsstudien

Organisationsstudien koncentrerar sig i första hand på att granska de 13 ovan nämnda organisationerna. Vi har systematiskt analyserat organisationernas historia och utveckling och ställt frågor om organisationernas nuläge och framtidsutsikter mot bakgrund av antagandet att organisationerna måste omorientera sig i ett läge där konkurrensen från det finska ökar och finlandssvenskarnas bundenhet till de egna institutionerna utmanas.

Inom ramen för organisationsstudien har vi genomfört flera olika datainsamlingar:

- En intervjuomgång med företrädare för de 13 organisationerna hösten 2002.
- En enkät till organisationsaktiva (lokalavdelningsstyrelser eller motsvarande) i de 13 organisationerna 2002–03. Vi ställde frågor om organisationernas verksamhet (problemområden, maktförhållanden, relationer mellan lokal och central nivå inom organisationerna) och om utmaningar för organisationerna. Enkäten besvarades av totalt 2 098 personer, vilket ger en svarsaktivitet om 61 %.

- En kartläggning av organisationseliten, dvs. den högsta ledningen på finlandssvensk nivå, i de 13 organisationerna våren 2003. I kartläggningen (svarsaktivitet 80 %) ställdes frågor om social bakgrund och engagemang i andra organisationer med avsikt att klargöra elitens olika kopplingar.
- En kartläggning av SFP:s beslutande organ 1906–2004 utförs som ett separat projekt.

Undersökningens resultat visar att de organisationsaktivas bild av de finlandssvenska organisationerna är flerdimensionell. På ett plan är medlemmarna förhållandevis nöjda med hur organisationerna fungerar, flest nöjda finns bland Folkhälsans lokalföreningsaktiva (71 %), minst nöjda är personer med anknytning till FFC:s svenska sekretariat (24 %). De organisationsaktiva upplever att det finns problem med att rekrytera nya medlemmar och med att få medlemmarna att engagera sig på länge sikt. Däremot uppfattas konkurrens från finskspråkiga organisationer inte som något större hot. De upplevda slitningarna mellan olika regioner och intressen är naturligt nog större i organisationer som i vissa situationer förväntas formulera en gemensam åsikt på sina medlemmars vägnar (t.ex. SFP och SLC) än i organisationer där den finlandssvenska nivån fungerar som en överbyggnad som ger service åt lokalföreningarna (t.ex. FSU och FSSMF).

Medborgarenkäten

I projektets tredje del, den s.k. medborgarenkäten, bestod det ursprungliga slumpmässiga urvalet av 3 000 personer mellan 18 och 75 år som hade svenska som modersmål. Den slutliga svarsprocenten var

53 och det slutliga urvalet bestod av 1 566 personer. Femtiofyra procent av respondenterna var kvinnor och medelåldern var drygt 48 år.

Innehållet i medborgarenkäten bestod av sammanlagt 40 huvudfrågor och fem olika delar: uppgifter om respondenternas bakgrund, språkfrågor, frågor om samhörighet och grupprelationer, frågor om finlandssvenskarna samt frågor om massmedievanor och föreningsengagemang. Den sista delen av enkäten sammanställdes tillsammans med projektets forskare i Åbo som ansvarar för projektets andra del. Analyser pågår och resultatet publiceras i den gemensamma boken för hela projektet.

Vi frågade bl.a. hur väl respondenterna känner till olika finlandssvenska organisationer samt på vilket språk de föreningsar fungerar som de är aktiva i. För att kartlägga finlandssvenskarnas språkbeteende frågade vi också i vilken utsträckning de använder svenska och finska hemma, med släktingar, vänner, på fritiden, i arbetet och i kontakt med myndigheter. Vi fann att bl.a. barndomshemmets språk, identifikation med finlandssvenskarna och bristande finskkunskaper bidrar till att man använder mycket svenska i olika sammanhang. Däremot har kommunens språkstruktur ingen betydelse för språkbeteendet.

Språkbeteendet har i sin tur betydelse för kunskapen om och aktiviteten i finlandssvenska organisationer. Stor betydelse har också bl.a. allmän föreningsaktivitet, barndomshemmets och den

nuvarande omgivningens språk, vissa farhågor inför finlandssvenskarnas framtid men en tilltro till de finlandssvenska organisationernas förmåga att främja finlandssvenskarnas intressen. Däremot spelade varken kommunens språkstruktur eller identifikationen med finlandssvenskarna någon signifikant roll för hur väl man kände till eller hur aktiv man var inom finlandssvenska organisationer.

Vi frågade också hur hotade finlandssvenskarna känner sig och om upplevelsen av hot påverkar deras attityder till finsktalande eller deras identifikation med sin egen grupp. Finlandssvenskarna identifierar sig överlag tämligen starkt med sin egen grupp och denna identifikation rubbas inte heller särskilt lätt av enskilda hotupplevelser. Men olika kombinationer av hot kan få överraskande konsekvenser.

Våra resultat återspeglar finlandssvenskarnas heterogenitet; finlandssvenskarna lever i väldigt olika språkmiljöer och upplever därför sin situation på väldigt olika sätt. De strategier som "självssäkra" finlandssvenskar använder för att bekräfta sin identitet kan eventuellt inverka negativt på förhållandet mellan finsk- och svensktalande på orter där finlandssvenskarna är mer utsatta. Finlandssvenskar som upplever sig vara både utsatta och i underläge tyr sig dock ännu mer bara till varandra.

*Karmela Liebkind, Siv Sandberg,
Tom Sandlund*

Språkets betydelse vid valet av svensk- eller finskspråkig utbildning

Litteratursällskapets forskningsprojekt *Profilering av och rekrytering till tredje stadiet utbildning på svenska* är ett självständigt forskningsprojekt men nära anknutet till forskningsprojektet *Finlandssvenskarna och deras institutioner*.

Projektets bakgrund

Samhällsutvecklingen har för de finlandssvenska institutionerna innehållit en del positiva inslag. Barn från tvåspråkiga äktenskap börjar allt oftare i svensk skola. Dessa barn talar oftast också både svenska och finska hemma. Detta i sin tur leder till att dessa barn inte enbart är tvåspråkiga utan också har kulturell kompetens på båda språken. Förutom detta visar det sig att de ofta också har en dubbel identitet som är situationsbunden, ibland uppfattar de sig som finlandssvenskar, ibland som finnar. De här individerna är tvåspråkiga på ett nytt sätt. De byter språk enligt kontext eller person och känner sig hemmastadda i båda språkgrupperna. Deras tvåspråkighet och kulturella kompetens på båda språken innebär också att de har fler möjligheter då det gäller att välja institutioner och organisationer. De valmöjligheter som dessa tvåspråkiga individer har kan vara av stor betydelse för de finlandssvenska institutionerna, inte

minst för utbildningsinstitutionerna. För dessa är det då viktigt att vara och göra sig attraktiva för att prioriteras.

Projektets syfte är att ur olika perspektiv studera de svenska och de tvåspråkiga utbildningsinstitutionerna på det tredje stadiet. För det första är avsikten att genom en enkät undersöka hur studenter från svenska skolor söker sig till högre utbildning och vilken betydelse språket har för dem när de väljer, för det andra är avsikten att kartlägga utbildningsinstitutionernas marknadsföring och deras strategier för att vara attraktiva för studenterna. Institutionerna i undersökningen är de svenska och tvåspråkiga universiteten och yrkeshögskolorna, dvs. Åbo Akademi, Svenska handelshögskolan, Helsingfors universitet, Tekniska högskolan, Konstindustriella högskolan, Sibeliuss-Akademien, Teaterhögskolan, Bildkonstakademien, Arcada – Nylands svenska yrkeshögskola, Yrkeshögskolan Sydväst, Svenska yrkeshögskolan, Högskolan på Åland, Åbo yrkeshögskola, Vasa yrkeshögskola, Mellersta Österbottnens yrkeshögskola och Helia – Helsingfors yrkeshögskola för företagsekonomi.

Marknadsföring av utbildningen

För att prioriteras av studenter marknadsför sig universiteten och yrkeshögskolor-

na i dag på ett sätt som delvis liknar den privata sektorns. Studenterna måste välja och de har ett rikligt utbud att välja ifrån. Speciellt yrkeshögskolorna försöker rekrytera studenter med nya program och specialiseringar. De finska yrkeshögskolorna har också riktat sin marknadsföring till de svenska studenterna. De försöker rekrytera studenter från svenska skolor till de engelskspråkiga utbildningsprogrammen.

Utbildningsinstitutionerna har också värderingar som till stor del bygger på deras traditioner, anor och rykte. Dessa egenskaper försöker de naturligtvis föra fram i ett så positivt ljus som möjligt. Förutom detta spelar språket en roll när studenterna skall välja studieplats eller institution. Situationen är unik i Finland, som har parallella utbildningsinstitutioner helt eller delvis på båda språken. Det kunde vara naturligt att anta att studenterna från de svenska skolorna söker sig till svenska utbildningar och de finska studenterna till finska. Oftast sker det så, men frågan är om de söker sig till utbildningarna på grund av språket eller om de söker sig till utbildningarna av andra orsaker och att språket endast ger utbildningen ett positivt mervärde. Språket är ett viktigt verktyg om man önskar studera litteratur medan studiespråket kan vara av mindre betydelse vid tekniska studier.

Studenternas kunskaper i finska och svenska kan också avgöra deras val av utbildning och utbildningsinstitution. För dem som har svaga kunskaper i finska kan det kanske kännas naturligare att flytta till Sverige för att studera än att fortsätta sina studier i Finland. All utbildning är ju inte möjlig helt på svenska. Språket och valet av språk har således flera dimensioner.

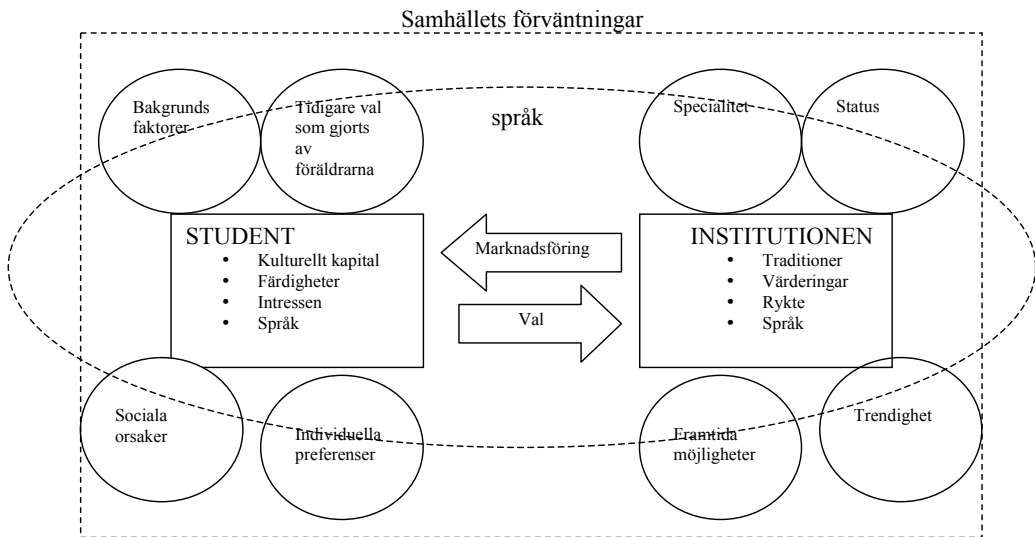
Institutionerna marknadsför sig på olika sätt. De utlovar en bred arbets-

marknad och målar bilder av en lysande framtid för studenten. Detta gäller speciellt yrkeshögskolorna. De har alla en eller flera specialiteter de framför. Institutionens status har också ett marknadsvärde. Det kan anses som hög status att ha en examen från en speciell utbildning. Institutionerna kan också skapa trender som gör dem attraktiva. De kan också i sin marknadsföring poängtera framtida arbetsmöjligheter och internationellt gångbar utbildning.

Faktorer som påverkar studenternas val

Studenterna har ett visst kulturellt kapital och vissa värderingar som kan vara bundna till deras familj och näromgivning. Föräldrarnas yrken och föräldrarnas utbildning kan vara av betydelse då de själva väljer sin utbildning och sin framtid. Likaså kan deras närmiljö, dvs. deras uppväxtregion, ha betydelse. De språkliga förhållandena i uppväxtmiljön kan också vara av betydelse vid valet av utbildning. I en familj i vilken den ena föräldern tillhör den svenska den andra den finska språkgruppen är språket kanske inte alltid ett självklart val. Allt detta skapar vissa värderingar hos studenten.

Studenternas val av studieplats kan också styras av andra orsaker än av bakgrundsfaktorerna, t.ex. av de val föräldrarna tidigare har gjort. Beroende på den språkliga bakgrunden kan föräldrarna ha gjort val då det gäller dagvård och skola och också det språk eller de språk som talas i hemmet. Om föräldrarna i en tvåspråkig familj väljer att upprätthålla båda språken inom familjen och dessutom väljer svensk skola för barnen, kommer detta med all säkerhet att ha en inverkan på barnens senare val av utbildning.



Figur 1. Faktorer som inverkar på studenternas val.

Valet av studieplats kan också styras av sociala orsaker som t.ex. studiekostnader, kamraternas val och möjligheterna att stanna på hemorten eller att flytta. För det fjärde kan valet styras av individuella önsknningar, ett stort intresse för studier på ett specifikt område eller av de framtidsmöjligheter som studierna ger.

Om studenterna väljer utifrån individuella preferenser är det troligt att språket inte har en avgörande betydelse, men att välja svensk utbildning kan vara framtidsinriktat i synnerhet för en person som är tvåspråkig från en finskdominerad ort och således vill stärka sin svenska.

Men det som också kan inverka på valet är den mer eller mindre osynliga styrning som sker från samhällets sida. Studenterna som individer vill välja fritt, institutionerna vill bibehålla sin autonomi och självbestämmanderätt, men det sker en styrning från samhällets sida. Samhället förväntar sig snabbt nya utexaminerade unga personer för att fylla arbetsmarknadens behov.

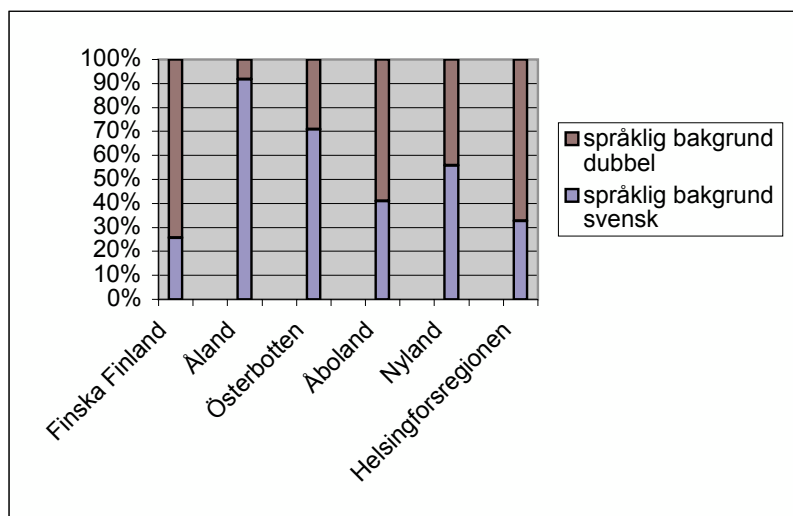
I figur 1 är de olika orsakerna till valet framställda. Avsikten är att klarlägga frågan om hur stor och vilken betydelse språket har för studenterna vid valet.

Val av studiespråk och institution

Det kan antas att det är naturligt att studenterna fortsätter med studier på sitt skolspråk, men även det omvända är möjligt. Speciellt intressant är valet av studiespråk bland den population som har vuxit upp med två språk, som känner sig kompetenta i de båda språken och de språkliga miljöerna och som dessutom är vana att byta språk efter situation och kontext.

För att närmare studera denna problematik skickade jag ut ett frågeformulär i september 2003. Enkäten skickades till alla personer i Finland som är födda 1981 och har åtminstone en svenskregistrerad förälder. Sammanlagt uppfyllde

Figur 2.
De språkliga
gruppernas
regionala
fördelning.



4 212 personer kriterierna. Av dessa hade 2 132 två svenska föräldrar och 2 080 en svensk och en finsk förälder. Hela populationen kunde dock inte nås eftersom en del flyttat utomlands. Sammanlagt 2 323 personer besvarade enkäten. Svarsprocenten av hela materialet är 64 procent. Det regionala bortfallet är relativt jämnt fördelat förutom för huvudstadsregionen där bortfallet är något större. Likaså är bortfallet större bland männen än bland kvinnorna. Männen andel i materialet är 37 procent och kvinnornas 63 procent.

Det material jag använder mig av i analyserna består av 1 633 personer. Det är de personer som studerar på det tredje stadiet. Deras andel av de totala svaren är 70 procent. Denna andel motsvarar den del av en åldergrupp som enligt statistiken studerar på tredje stadiet.

Materialet kan enligt språklig bakgrund indelas i två olika kategorier. Den första i vilken båda föräldrarna har svenska som modersmål och den andra i vilken någongendera av föräldrarna har svenska som modersmål.

De personer som har helt svensk bakgrund har till största delen gått i svenska skolor och till största delen också talat

svenska hemma. I den språkligt blandade populationen har 204 personer gått i finska skolor. Något över hälften av dessa har talat enbart finska hemma, men de övriga har talat båda språken. Av den språkligt blandade populationen har 328 personer gått i svenska skolor. Av dessa har 27 talat enbart finska, 47 enbart svenska och 254 både finska och svenska hemma. Skolspråket har på flera sätt visat sig ha stor betydelse för individerna. I många år har det varit individernas arbetspråk och ofta blir skolspråket också deras starka språk. I analyserna är avsikten att utreda vilken betydelse skolspråket och den språkliga bakgrunden har för unga då de väljer utbildning efter skolan.

De språkliga gruppernas storlek varierar i de olika regionerna. Gruppernas storlek framgår av figur 2.

För att se vilka faktorer som är av betydelse vid valet av utbildningsspråk har jag valt att använda mig av logistisk regressionsanalys. Genom denna kan man se sannolikheten för att studenterna väljer svensk- eller tvåspråkig utbildning och samtidigt kontrollera effekten av andra variabler och jämföra de olika variabelernas relativa betydelse.

I den första analysen ingår studenternas bakgrundsvariabler. De är: kön, uppväxtregion, föräldrarnas utbildning och språklig bakgrund. I de analyser jag redovisar för här är enbart bakgrundsvariablerna och ett av föräldrarnas val, skol-språket, med.

Resultatet visar att det finns signifikanta skillnader i sannolikheterna hur studenterna väljer beroende på var de vuxit upp och vilken språklig bakgrund de har. Om en person i övrigt har referenskategoriens¹ värden men svensk bakgrund är sannolikheten betydligt större att hon eller han valt att studera vid en svensk eller tvåspråkig institution än om personen har språkligt blandad bakgrund.

Men effekten av den språkliga bakgrunden i den förra analysen försvann nästan helt när skolspråket fördes in som variabel. Skolspråket har således en stor betydelse vid valet av utbildningsinstitution. När föräldrarna har valt skolspråk för sina barn har de i de flesta fall gjort ett medvetet val. Det som nu framgår av analyserna kunde ses som ett medvetet val av studenterna, men är det fråga om ett medvetet val eller om vana och s.k. stigmundenhet?

Studenternas val av studieplats kan vara ett resultat av olika faktorer. Analyserna visar att de bakomliggande faktorerna som kön, social bakgrund och språklig bakgrund har mycket liten inverkan på hur studenterna väljer. En viktig orsak

till valet av utbildning och utbildnings-språk är de tidigare val föräldrarna har gjort i familjen. När föräldrarna har valt svensk skola för sina barn, har de gjort ett val som kommer att ha betydelse för barnets framtida val. Såsom tidigare undersökningar har visat är dagvårdsspråket av stor betydelse vid valet av skolspråk och på samma sätt kan man säga att skolspråket är av stor betydelse vid valet av högre utbildning.

Men vilken betydelse har språket egentligen?

När man ser på språkets betydelse för valet av högre utbildning kommer en stark stigmundenhet fram bland studenterna, men språket löper som en osynlig faktor genom valet. När man ser på resultatet av orsakerna till varför studenterna väljer ett annat språk än skolspråket till sitt studiespråk är det däremot intresset som är den viktigaste orsaken. Men i andra viktiga orsaker som framförs finns språket med, som en osynlig faktor, medan språket i sig inte får någon stor betydelse.

Språket är således av stor betydelse men det har flera dimensioner och valet av språk bygger inte enbart på identitet. Det bygger också på stigmundenhet och på en önskan om språklig kompetens och konkurrenskraft på arbetsmarknaden.

Catharina Lojander-Visapää

¹ Referenskategori: kön: *kvinnor*; socioekonomisk bakgrund: *universitet el. högskola*; uppväxtregion: *huvudstadsregionen*; språklig bakgrund: *dubbel*. Andelen beräknas med formeln $1/(1+e^{-z})$.

Eviga vänner och flitiga flickor

Minnesversernas budskap

I min pågående forskning, med en doktorsavhandling i folkloristik som mål, undersöker jag minnesbokstraditionen i Svenskfinland och Sverige mellan 1800 och 1980-talet. Mitt material består av minnesböcker från perioden i fråga, men också av frågebrevsvar och intervjuer med människor som själva haft minnesböcker. Mitt syfte är att undersöka vad minnesböckerna fyllt för funktion under nästan tvåhundra år och huruvida denna funktion förändrats under perioden.

Hittills i min undersökning har framförallt tre olika teman utkristalliserats, nämligen minne, vänskap och kvinnofostran. Med hjälp av dessa tre teman ser jag på versernas budskap men också på underskrifter, illustrationer och själva bruket av minnesböcker.

Minne

Redan de finlandssvenska benämningarna minnesbok eller minnesalbum pekar på ett av temana, nämligen att minnas. I minnesboken samlar man verser av vänner och bekanta från barndomen för att minnas dem i framtiden. Många verser innehåller ord som "minne", "kom ihåg", "glöm ej" och "förgät-mig-ej". Ibland behandlas till och med själva minnesversskrivandet, som i följande vers skriven i en finlandssvensk minnesbok i slutet av 1950-talet.

En liten flicka med ögon blå
här en minnesvers ska få
och när jag minnesversen skrivit,
så har jag i ditt minne blivit

Intressant är också de vuxnas förhållande till sin barndoms minnesböcker. Hjälper minnesböckerna och inskrifterna dem att minnas, och vad minns de? Delvis tycks det vara så att man kanske inte alltid minns skribenten som ber om att bli ihågkommen, utan sig själv och sin barndom. I intervjusituationen när mina informanter bläddrat igenom sina minnesalbum och talat fritt ger de ofta kommentarer och berättar ibland små anekdoter om skribenterna och sig själva som barn. Nästan alla har också uttryckt glädje över att min förfrågan fått dem att plocka fram albumet igen och titta igenom det. Där finns ju ändå skriftliga minnen från långt tillbaka, från den nostalgiska barndomen. Människor man inte mött på länge, kanske inte ens kan möta igen, vaknar till liv genom sin underskrift till en vers i minnesalbumet. (Henriksson 2003)

Fil.kand. Blanka Henriksson är forskare inom Traditionsvetenskapliga nämnden vid Svenska litteratursällskapet i Finland under tiden 1.9.2003–30.8.2004.



Minne och vänskap i en minnesbok tillhörande Mona Palmé, Stockholm.

Vänskap

Tätt sammankopplat med minnesböckernas minnesbudskap är budskapet om vänskap. I albumen möts man av bilden av den sanna och eviga vänskapen, den som överlever allt. Det är en romantisk bild av vänskapen vi möter. Här finns den vänskap vi önskar oss. Här lovas man evig trohet och ombeds att själv vara trogen sina vänner. Underskrifterna är fulla av epitet som Vännen NN, din vän, bästa vännen, en vän i viken och i verserna talas om vänskap in i döden och ibland även därefter.

Minnesblommor evigt grönskar
Endast döden bryter dem
Trognä vänner evigt älskar
Minne af en trogen vän

Minnesböckerna var också ett sätt att samla sina vänner och bekanta på ett och samma ställe. Hade man många inskrifter i sin minnesbok var det ett bevis på att man hade många vänner.

Flickfostran

Eftersom minnesbokstraditionen i hög grad under 1800- och 1900-talet var en flicktradition finns det många verser med budskap speciellt riktade till kvinnliga läsare. I olika varianter möts vi av flickornas dygder och laster, men också av den framtid som förväntas dem, med giftermål och familjebildande.

I verserna presenteras den glada trevliga och flitiga flickan som ett föredöme för läsaren, den som tillägnas versen. Följande vers finns i flera minnesböcker i mitt material och är ursprungligen skriven av Fredrika Bremer (1801–1865).

Flitig var, och du skall vinna
Hälsa, munterhet och bröd.
Vägen till ditt hjärta finna
Då ej ledsnad eller nöd.

Inte bara uppmaningar om att vara glad och flitig när en i minnesverserna, här finns också levnadsråd av det allvarligare slaget och verser som uppmanar till fosterlandskärlek och fromhet.

Tvåhundra år av minnesverser

De tre teman som presenterats ovan går som sagt igenom de nästan tvåhundra år av minnesbokstradition som jag undersöker. Formuleringarna förändras men innehållet är i mångt och mycket detsamma. Minnesböckerna innehåller minnen, eller åtminstone önskningar om minnen,



Strof ur Zacharias Topelius (1818–1898) dikt Skyddsängeln's röst. Minnesbok tillhörande Bolla Henriksson, Stockholm.

vänskapsyttringar och en del kvinnofost-
ran.

Utanför dessa teman står delvis lyck-
önskningar av olika slag, som också är
vanliga i minnesböckerna. Men många
av dem innehåller också något av ovan-
stående teman. Till exempel innehåller
önskan om att ägaren till albumet skall bli
gift också budskapet om äktenskapet som
ett mål för en ung flicka. Likaså innehål-
ler många lyckönskningar en önskan om
evig vänskap och en förhoppning om att
albumets ägare skall minnas skribenten.

För barnet som har en minnesbok är det
delvis samlandet i sig som är drivkraften
– att samla sina vänners inskrifter tillsam-
mans med vackra teckningar och glans-

bilder – men också verserna och vilka
som skrivit har betydelse. För den vuxna
minnesboksägaren blir minnesboken dels
en påminnelse om gamla vänner och be-
kanta, dels en bro tillbaka till barndomen
genom de minnen som väcks av inskrif-
terna och dem som skrivit.

Blanka Henriksson

Litteratur

Henriksson, Blanka: "Får jag sitta i ditt min-
ne". Odödlighet, nostalgi och minne i min-
nesbokstraditionen, *Människan och tiden. Time and humanity*, red. Nils G. Holm &
Ulrika Wolf-Knuts, Religionsvetenskapliga
skrifter nr 60, Åbo Akademi 2003, s. 75–92.

Pris, stipendier och forskningsbidrag

PRIS

Vid sällskapets årshögtid 5.2.2004 utdelades 173 000 euro i litterära pris.

Karl Emil Tollanders pris

Karl Emil Tollanders pris om 20 000 euro och den Tollanderska medaljen tillföll statsarkeologen, filosofie doktor Carl Jacob Gardberg.

Prismotiveringen lyder:

Priset tillföll Carl Jacob Gardberg för hans såväl högklassiga som omfattande författarskap. Han har i talrika böcker behandlat byggnadskonsten i Finland, lokalhistoria, kulturhistoriska miljöer och färdvägarnas historia, och i vida kretsar berikat kunskaperna på dessa områden. Hans utgångspunkt är medeltiden, men han har också fördjupat kunskapen om efterföljande sekel.

Carl Jacob Gardbergs senast utkomna bok *De dödas boningar* behandlar i kulturhistorisk belysning lutherska kyrkogårdar och gravar i Finland genom tiderna. På ett kunnigt och lättfattligt sätt presenteras förändringar i gravläggningsskick, begravningsplatser, gravvårdar och minnesmärken så att läsaren får en uppfattning också om de kulturhistoriska värden och den sociala mosaik som de äldre kyrkogårdarna representerar. Bokens övergripande perspektiv underbyggs av mångsidiga exempel och illustrationer som visar författarens djupa förtrogenhet med sitt ämne.

Övriga pristagare vid årshögtiden var professor Nils Storå 14 000 euro, författaren Sven Willner 14 000 euro, författaren Fredrik Lång 14 000 euro, författaren Susanne Ringell 14 000 euro, författaren Lars Sund 12 000 euro, författaren Johan Bargum 7 000 euro, filosofie doktor Saara Haapamäki 6 000 euro, författaren Stella Parland och bildkonstnären Linda Bondestam 6 000 euro, författaren Henrik Jansson 5 000 euro, förläggaren Pekka Barck 5 000 euro, museichef Birgitta Ekström Söderlund 5 000 euro, journalisterna Magnus Londen, Anders Mård och Milena Parland och fotografen Andrej Scherbakov-Parland 8 000 euro, författaren Margaretha Hupa 5 000 euro, författaren Anna-Lisa Sahlström 5 000 euro, författaren Inga-Britt Wik 5 000 euro, filosofie licentiat Rainer Knapas 14 000 euro och regissören Lisbeth Landefort 14 000 euro.

Vid årshögtiden tilldelades akademiker Vivica Bandler Runebergsmedaljen och översättaren, filosofie doktor h.c. Thomas Warburton plaketten *Allt vad vi äga samman*.

Statsrådet Mauritz Hallbergs pris

Hallbergska priset om 13 000 euro utdelades den 16 maj. Pristagare är fil.dr Susan-

ne Österlund-Pötzsch, Helsingfors, som erhöll priset för doktorsavhandlingen *American Plus. Etnisk identitet hos finlandssvenska ättlingar i Nordamerika* (Åbo Akademi 2003).

Pristmotiveringen lyder:

Boken har skrivits inom ämnet folkloristik och handlar om finlandssvenska emigrantättlingars uppfattning om sin finlandssvenskhet och de sätt på vilka dessa manifesterar sin ofta mångfaldiga etniska identitet. Arbetet står på fast empirisk grund och är teoretiskt och begreppsmässigt klart och välgenomtänkt. Boken är skriven på ett levande och personligt språk. Studien utmynnar i en syn på etniciteten som en pågående process. Författaren visar hur finlandssvenskheten används både som en grundläggande komponent i emigrantättlingarnas självförståelse och som en yttlig manipulerbar tilläggsresurs när situationen så tillåter eller kräver. Den blir, med en informants ord, "rosetten på livets present". Indirekt belyser och fördjupar avhandlingen också finlandssvensk identitetsproblematik i dagens Finland.

I samband med prisutdelningen höll Susanne Österlund-Pötzsch ett föredrag som återges på s. 65–68 i detta nummer.

STIPENDIER OCH FORSKNINGSBIDRAG

Under vintern och våren 2003–2004 har sällskapet beviljat följande stipendier och forskningsbidrag.

Nämnden för historieforskning

Nämndens forskarstipendier har tillfallit fil.mag. Urban Fellman 2 300 euro, fil.mag. Camilla Hjelm 6 000 euro, fil.mag. Johan Strang 4 000 euro, teol.mag., pol.mag. André Swanström 4 000 euro, fil.

mag. Charlotta Wolff 800 euro och fil.mag. Maria Vainio 2 900 euro.

Litteraturvetenskapliga nämnden

Nämndens forskarstipendier har tillfallit fil.mag. Rebecka Fokin-Holmberg 1 000 euro, fil.mag. Heidi Grönstrand 3 500 euro, fil.mag. Jan Hellgren 2 500 euro, fil.mag. Eva Johansson 1 700 euro, ekon.mag., hum.kand. Topi Lappalainen 1 000 euro, fil.mag. Anna-Lena Möller 6 600 euro och fil.mag. Pia Perokorpi 1 000 euro.

Nämndens pro gradupris om 1 000 euro har tilldelats fil.mag. Ulrika Gustafsson.

Nämnden för samhällsforskning

Nämndens forskarstipendier har tillfallit ekon.mag. Eva Holmberg-Anttila 4 000 euro, pol.mag. Susanne Sperring 1 500 euro, pol.mag. Johanna Söderholm 3 500 euro, pol.mag. Jaana Wallenius 3 500 euro och ped.mag. Inger Österlund 2 500 euro.

Språkvetenskapliga nämnden

Nämndens forskarstipendier har tillfallit fil.mag. Jonna Ahti 600 euro, fil.mag. Jannika Lassus 500 euro, fil.mag. Emilia Palm 2 400 euro och fil.lic. Carita Rosenberg-Wolff 3 500 euro.

Traditionsvetenskapliga nämnden

Nämndens forskarstipendier har tillfallit fil.mag. Niklas Huldén 3 000 euro, fil.lic. Anna-Liisa Kuczynski 1 500 euro, fil.

lic. Ole Rud Nielsen 3 000 euro, fil.mag. Mikael Sarelin 3 000 euro och fil.mag. Sofie Strandén 3 000 euro.

Ragnar, Ester, Rolf och Margareta Bergboms fond

Fil.mag. Eva Ahl 13 500 euro, fil.mag. Joel Backström 12 500 euro, fil.mag. Satu Frondelius 14 000 euro, fil.lic. Anssi Hynynen 12 500 euro, Jyväskylä universitets museum 6 000 euro, pol.mag. Pertti Kavén 6 000 euro, fil.lic. Anna-Liisa Kuczynski 4 800 euro, fil.dr Olli Lagerspetz 12 500 euro, fil.lic. Kaj Lahtinen 7 000 euro, fil. mag. Kristina Linnovaara 4 000 euro, fil. mag. Sara Nordlund 14 000 euro, fil.dr Hannes Nykänen 12 500 euro, fil.lic. Jessica Parland-von Essen 4 400 euro, fil.mag. Aapo Roselius 13 500 euro, fil.mag. Bengt Selin 14 000 euro, fil.mag. Sofie Strandén 14 000 euro, fil.mag. Johan Strang 10 000 euro, fil.mag. Pekka Sörensen 6 000 euro, statsvet.mag. Gia Virkkunen 5 000 euro, fil.mag. Charlotta Wolff 6 000 euro och Kjersti Øverland 13 500 euro.

Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond

Svenska språket: fil.mag. Jonna Ahti 13 200 euro, docent Marianne Blomqvist 3 000 euro, Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet 1 000 euro, fil.mag. Jannika Lassus 4 400 euro, fil.mag. Leila Mattfolk 6 200 euro, fil.mag. Heidi Rontu 6 600 euro och Institutionen för språk- och översättningsvetenskap vid Tammerfors universitet 1 000 euro.

Historia: fil.lic. Johanna Aminoff-Winberg 14 400 euro, fil.mag. Kim Björklund 13 200 euro, pol.kand. Magnus Lindholm

1 000 euro, fil.lic. Carina Nynäs 3 600 euro, professor Nils Erik Villstrand 3 000 euro, fil.mag. Johanna Wassholm 270 euro och fil.dr Ann-Catrin Östman 7 800 euro.

Teologi och kyrkohistoria: teol.mag. Kim Groop 6 600 euro och teol.mag. Björn Nalle Öhman 2 500 euro.

Miljövård och teknologi: dipl.ing. Thomas Carlsson 13 200 euro, Finlands-svenskt Östersjöforum 1 200 euro, Föreningen vatten- och luftvård för Östra Nyland och Borgå å 20 000 euro, Greenpeace Pohjola r.f. 2 500 euro, viceh. Casper Herler 13 200 euro, pol.mag. Åsa Lindström 4 400 euro, Natur och Miljö r.f. 10 000 euro, fil.mag. Linda Nordmyr 1 000 euro, dipl.ing. Mikko Pihlatie 5 000 euro, fil. mag. Marcus Roos 6 600 euro, fil.lic. Kjell-Erik Saarela 7 200 euro och Vindkraftföreningen r.f. 7 500 euro.

Bröderna Lars och Ernst Krogius forskningsfond

Vid sällskapetets årsmöte 7.4.2004 kungjordes årets stipendier: pol.dr Tom Björkroth 3 000 euro, pol.mag. Björn Frisk 6 500 euro, ekon.mag. Charlotta Gustafsson 6 500 euro och ekon.mag. Kari Harju 2 000 euro.

Hjördis och Arvid Standertskjöld's minnesfond

Vid sällskapetets årshögtid 5.2.2004 kungjordes årets stipendier: Släktföreningen Mats Ersson Nohrmans ättlingar 4 000 euro, Akseli Gallen-Kallelas Museistiftelse 3 000 euro, arkitekt Georg Grotenfelt 2 000 euro, författaren Ulla-Lena Lundberg 5 000 euro, författaren Irmelin Sandman Lilius 5 000 euro och ambassadör Krister Wahlbäck 2 000 euro.

Fonden för Strömma gård

Ur fonden har utdelats två pris om 4 000 euro till Osvald Eriksson och Kimitoöns Musikgille r.f.

Professor Carl-Eric Thors stipendiefond

Ur fonden har utdelats resestipendier till fil.stud. Antti Kangasmäki 200 euro och fil.mag. Jannika Lassus 500 euro.

Carl-Johan von Troils minnesfond

Ur fonden har utdelats resestipendier till med.kand. Anna Erat 1 000 euro, med.kand. Maria Knip 1 200 euro, med.kand. Ylva Nyholm 800 euro, med.kand. Johan Svahn 500 euro och med.kand. Annika Wiberg 500 euro.

American Plus – finlandssvensk etnicitet i Nordamerika

Jag vill först av allt framföra mitt varma tack till litteratursällskapet för att med Statsrådet Mauritz Hallbergs pris ha uppmärksammat min avhandling om finlandssvenska emigrantättlingar.

Emigrationen är en ofrånkomlig del av den finlandssvenska verkligheten, inte minst för att den i sin omfattning har lett till att delar av den finlandssvenska kulturhistorien utspelats utanför Finlands gränser. Detta faktum har uppmärksamats av Svenska litteratursällskapet i Finland bland annat genom att sällskapet har publicerat Anders Myhrmans stora översiktsverk av finlandssvensk verksamhet i Nordamerika och, framför allt, genom att det var med om att organisera ett mycket omfattande fältarbete bland finlandssvenskar i Nordamerika i början av 1970-talet. Denna insamlingsresa, som gick under namnet Amerikaexpeditionen 71, resulterade i över 600 intervjuer med finlandssvenska emigranter. Denna samling är ett unikt dokument och en fantastisk forskningskälla, med tanke på både individuella livsöden och de finlandssvenska emigranterna som grupp.

Mitt personliga intresse- och forskningsområde har emellertid i första hand varit att se vad den finlandssvenska förankringen har betytt för emigranternas i Amerika födda barn och barnbarn. För dessa ättlingar är en finlandssvensk



Susanne Österlund-Pötzsch, årets mottagare av Statsrådet Mauritz Hallbergs pris.

identitet ingen självklarhet. Post- och senmoderna identitetsteoretiker, som exempelvis Anthony Giddens, framhåller att identiteter är tänjbara och att de är ihoplockade och skapade. Det finns dock väsentliga skillnader i vilka element som är tillgängliga för oss i denna process. Då den finlandssvenska emigrantgenerationen hade starka, påtagliga etnicitetsmärkorer som grund för sin etniska identitet, som det svenska modersmålet och er-

farenheter av att ha levat i en finländsk kulturmiljö, måste ättlingarna vanligen använda sig av andra koordinater.

Etnicitet är ett av nyckelorden i min avhandling. Även om etnicitet i många sammanhang är ett kontroversiellt, problematiskt och politiskt laddat begrepp kommer jag i det följande snarare att säga ett par ord om den glädje och kreativitet som många av mina informanter fann i sin etniska bakgrund. Med detta vill jag inte ha sagt att den finlandssvenska härstamningen i alla sammanhang och för alla ättlingar skulle vara något odelat positivt, men åtminstone på personnivå var de positiva aspekterna framträdande bland de ättlingar jag intervjuade.

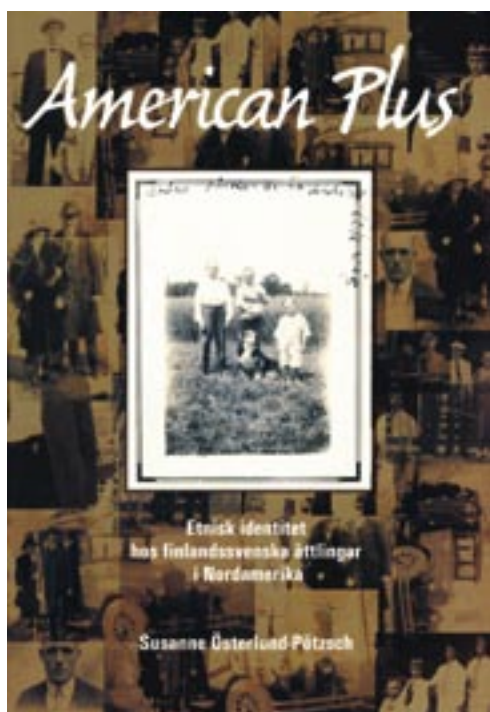
Känslan av att ingå i ett sammanhang verkar vara en av de starkaste drivkrafterna i denna typ av etnisk identitet. Detta gällde naturligtvis i hög grad för den första generationen, emigranterna själva, när de utformade sitt liv i det nya hemlandet. "Vi var som bröder och systrar", beskriver en av Amerikaexpeditionens informanter gemenskapen bland åländska immigranter i New York. Jag tror att sagespersonen i detta fall menade det hon sade inte bara som en bild för god gemenskap utan som en verklig känsla av att ha ett slags utökad familj i det stora främmande samhället.

"They stuck together" – de höll ihop – är ett uttryck som jag ofta hörde när mina informanter beskrev sina föräldrars eller far- och morföräldrars generation. För många av ättlingarna är minnet av föräldragenerationens gemenskap med andra skandinaver både en källa till nostalgi och ett av de starkaste känslomässiga banden till finlandssvenskheten. Flera av ättlingarna berättade att det var först när de började i skolan som de insåg att det fanns människor med annan etnisk bakgrund än den skandinaviska i Amerika.

"Inte svenskar? Vad synd för dem!" hade en informants spontana reaktion varit.

Det finns fortfarande många orter med påtagliga skandinaviska inslag i USA, men i de områden som jag gjorde fältarbete fanns det inte längre utpräglade finlandssvenska kvarter eller stadsdelar. Det var alltså mot en amerikansk bakgrund som informanternas finlandssvenska etnicitet tog sig uttryck. Med en "ursprunglig" finlandssvenskhet som måttstock förefaller ättlingarnas etnicitet möjligtvis som urlakad och på upphållningen. Dylika förhållanden har gjort att ett flertal forskare beskrivit etniciteten hos amerikaner med europeiskt ursprung med termer som "nedgång", "ytlig" och "oviktig". Sociologiskt sett är förminskningen ett faktum. Personligen, utgående från mitt intervjumaterial, lägger jag hellre betoningen på hur individen själv upplever sin etnicitet. Det är i detta sammanhang som uttrycket "American Plus" kommer in. De finlandssvenska ättlingarnas etnicitet handlar inte om att vara antingen eller utan om att ha andra identiteter *sammanflätade* med den amerikanska. Det mervärde som den skandinaviska identiteten medför läggs till den amerikanska identiteten. Man är, med andra ord, amerikan plus finlandssvensk.

Vad är då fördelarna med detta? En av de vanligaste motiveringarna till att den finlandssvenska härstamningen bedömdes vara viktig var det självklara värde som ansågs finnas i att ha en historia och ett kulturarv. Många av informanterna beskrev den amerikanska kulturen som ytlig, kommersiell och utan "äkta" traditioner. Som kontrast ges det finlandssvenska arvet ofta en kompenserande funktion och får stå för det solida, autentiska och unika. Ättlingarna kunde hitta värden i det finlandssvenska som de ansåg inte stod att finna i det ameri-



Susanne Österlund-Pötzsch' prisbelönade avhandling *American Plus* utkom på Svenska litteratursällskapets förlag 2003.

kanska samhället. Det kunde röra sig om den tidigare nämnda autenticiteten, men även den skandinaviska samhällssynen och den politiska traditionen nämndes av flera informanter.

I många fall tycktes den stora fördelen ligga i tillgången till en dubbel uppsättning av traditioner. "They get the best of both worlds", kommenterade en finlandssvensk ättling belåtet det faktum att hans barn firade både en skandinavisk och en amerikansk jul – i god amerikansk kapitalistisk anda kan man maximera vinsten av de olika traditionerna till en fullkomlig "superjul" med både skinka och "turkey" och paket på både julaftonen och juldagen.

En generell trend inom upprätthållandet av det skandinaviska kulturarvet i Nordamerika är att många traditioner

har fallit bort men att de som lyfts fram har fått ett mycket högt symbolvärde. Här i Svenskfinland skulle vi till exempel eventuellt känna oss lite främmande inför den entusiasm med vilken lutfisken (eller *the lutefisk*) firas i vissa områden i USA. Lutfisk är den skandinaviska exotismen per se. Lutfisken har tillägnats sånger, en riklig skämtflora, festivaler, tävlingar, föreningar och internetsidor. Offentliga så kallade "Lutefisk-dinners" organiseras regelbundet på många orter och lär vara ett säkert kort för att dra stora folkmängder. Och – man behöver ju faktiskt inte äta lutfisken, intygade flera av mina informanter, det finns ju alltid köttbullar!

För många av ättlingarna var det dock de personliga kontakterna till släktingar i "Gammellandet", Finland, som var den kanske viktigaste sidan av den etniska bakgrunden. Det transatlantiska kontaktnätet, som antingen bevarats genom generationerna eller återupptagits efter år av liten eller ingen kontakt, hade stor känslomässig betydelse trots de långa avstånden. Besök till de trakter i Svenskfinland som förfäderna hade emigrerat från upplevdes av många som en form av pilgrimsfärd, ett nödvändigt slutande av cirkeln. Att dessutom ha kontakt med nulevande släktingar var något som ofta upplevdes som djupt tillfredställande. Julkort, släktträffar, e-postkontakt och ömsesidiga semesterbesök beskrevs som en källa till glädje och i vissa fall även självinsikt, i det att man ansåg att man kunde lära sig mer om sig själv genom att träffa sina släktingar på andra sidan Atlanten.

Etniciteten hos amerikaner med europeiskt ursprung är i mycket hög grad ett personligt projekt, tätt förknippat med hemmet, familjen och den egna personligheten. Många av de ättlingar jag intervjuade hade åsikter om vilka

drag som kunde sägas vara typiska för den finlandssvenska gruppen eller för skandinaver i allmänhet. Flera av dem identifierade sig även mycket starkt med dessa drag. I de flesta fallen bedömdes karaktärsdragen vara en personlig styrka – och här nämndes till exempel punktlighet, plikttrogenhet, sparsamhet och noggrannhet. Men även mer eventuellt problematiska drag, såsom tystlåtenhet och envishet, kunde tolkas som positiva, eller åtminstone i någon mån rättfärdigas via det "etniska arvet". En central aspekt av euro-amerikansk etnicitet är att den tillhandahåller två viktiga komponenter för identitetsbygge. Här finns en möjlighet både att känna sig *delaktig* av en grupp och att få uppleva sig själv som *unik*. Att identifiera sig som skandinav, påpekade flera av mina informanter, ger en mera definierad och solid identitet än att "bara" vara amerikan.

Är identitet skjorta eller själ? Något utbytbar i en stor supermarket av identi-

teter eller något mera fundamentalt som man sist och slutligen inte har mycket att säga till om? Meningarna var delade bland de finlandssvenska ättlingar jag intervjuade. Flera av dem använde sig av en tårtliknelse: den finlandssvenska etniciteten kan uppfattas som "the icing on the cake" – glasyren på den amerikanska kakan. Men det fanns även en annan inställning, som summerades upp av en informant när hon sade att de yttre manifestationerna må vara glasyren men att den *verkliga* etniska identiteten ingår i själva kakan som finns där oberoende.

En sak är säker: oberoende av de många negativa konnotationer termen etnicitet ofta dras med är etnisk identitet i American Plus-format även en potentiell källa till, bland annat, både upplevd kulturell rikedom och personligt välbefinnande.

Susanne Österlund-Pötzsch
16.5.2004

Boknyheter

Svenska litteratursällskapets böcker har rönt många framgångar under våren. Agneta Rahikainen belönades med Statens pris för informationsspridning för boken *Johan Ludvig och Fredrika Runeberg. En bildbiografi*. Hon var en av åtta pristagare, och den enda svenskspråkiga, som den 27 april fick ta emot detta uppskattade pris av undervisningsminister Tuula Haatainen. Prismotiveringen säger bl.a.:

Rahikainen är väl förtrogen med personmaterialet om Runeberg och använder i sin

biografi citat ur bägge huvudpersonernas brev och minnesanteckningar. Detta ger en levande tidsbild, men visar också hur förvånande litet tankevärlden hos vår tids människor skiljer sig från sättet att tänka på Runebergs tid. ... Vår nationalskald, som blev något av en mytisk gestalt under sin livstid, betraktas i boken ur vardagsperspektiv. Boken väcker ett ökat intresse för Runebergs mångsidiga produktion och tänkande. Rahikainens verk har sin givna plats i det digra utbudet av Runebergböcker. Tack vare de fina och tekniskt högtstående illustrationerna torde skolorna vara speciellt intresserade av det.



Agneta Rahikainen i samspråk med undervisningsminister Tuula Haatainen efter att hon mottagit Statens pris för informationsspridning. Foto Janne Rentola.

Illustrationerna och bokgrafikern Peter Sandbergs välgenomtänkta omslag och grafiska formgivning föranledde också Kommittén för Finlands bokkonst att den 18 mars premiera Agneta Rahikainens bok med ett hedersomnämmande när fjolårets vackraste böcker utsågs. Ett hedersomnämmande fick också Max Engmans utgåva *Dagligt liv i S:t Petersburg. Bland kejsarens finländska undersåtar*, med omslag och grafisk form av Antti Pokela.

Nya böcker våren 2004

Vårens bokutgivning inleddes i J.L. Runebergs tecken 200-årsjubileet till ära. Till först utkom *JLR. Johan Ludvig Runeberg i urval*, med Hedvig Rask som redaktör. I volymen ingår de episka dikterna *Älgskyttarne* och *Hanna* samt *Fänrik Ståls sägner* och ett urval lyriska dikter, med bl.a. sviten "Idyll och epigram". Dessutom har några av Runebergs psalmer, två noveller, några lyriska översättningar och uppsatsen "Några ord om nejderna, folklynnnet och levnadssättet i Saarijärvi socken" tagits med. Boken är försedd med ett efterord av Merete Mazzarella. *JLR* trycktes i stor upplaga och delades ut som klassuppsättningar till alla svenskspråkiga högstadier, gymnasier och yrkesskolor i Finland.

Idyll och hjältemod. J.L. Runeberg i bokkonsten av Rainer Knapas utkom strax före jubileet. Boken är en exposé över olika konstnärers illustrationer till Runebergs verk från 1830-talet framåt. Bland illustratörerna återfinns många ledande konstnärer i Finland och Sverige: Albert Edelfelt, R.W. Ekman, Helene Schjerfbeck, August Malmström, Louis Sparre, Olle Hjortzberg och Gunnar Hallström. Och även i andra länder illustrerades Runebergs verk av kända grafiker: Henri Farge i Frankrike, Bernhard Folkestad i Norge och Ernst

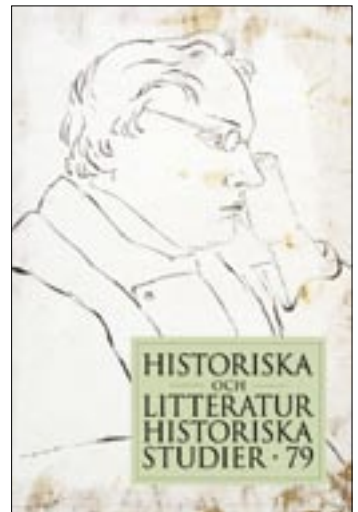
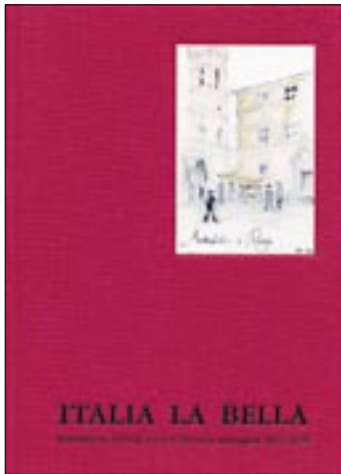
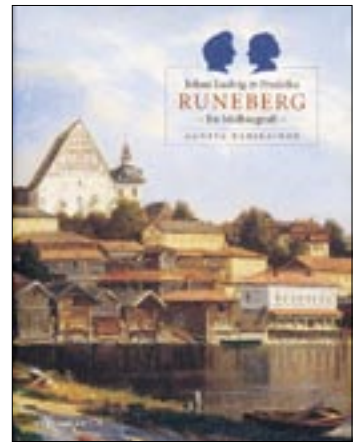
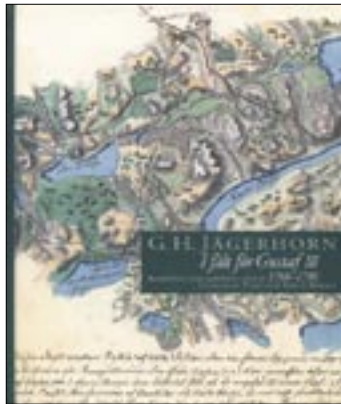
Hansen i Danmark. I boken presenteras också olika praktband och folkupplagor, samtidigt som den ger en översikt över förändringar i typografi, tryckteknik, illustrationsgrafik och bokband.

Ytterligare två Runebergböcker har utkommit under våren. *Konkordans över Fänrik Ståls sägner*, utgiven av Beatrice Silén, är en alfabetisk lista över de ord som förekommer i dikterna. Orden återges i de versrader som de står i. Boken är till utmärkt hjälp om man t.ex. vill kontrollera bevingade ord och andra diktцитat som man dunkelt kommer ihåg. För forskningen ger den värdefulla utgångspunkter vid bedömningen av texterna.

I serien Samlade skrifter av J.L. Runeberg utkom kommentaren till den episka dikten *Kung Fjalar*. Denna kommentardel, som är nr XII:II:3 i serien, är skriven av Kjell-Arne Brändström. Därmed återstår endast fyra delar av detta väldiga utgivningsprojekt, ett samarbete med Svenska Vitterhetssamfundet, som har pågått sedan 1930-talet. Också de resterande delarna håller på att slutföras.

I boken *Italia la bella. Arkitekterna Hilding och Eva Ekelunds resedagbok 1921–1922* får vi följa dessa unga arkitekter på deras bildningsresa till Italien från Trento i norr till Syrakusa i söder. I sin resedagbok och sina skissböcker beskrev och kommenterade de byggnader de såg, människor de mötte och platser de besökte. I boken ingår huvuddelen av reseskisserna, arkitekternas egna fotografier och samtida bildmaterial från resan. Utgivare är Kim Björklund som också har skrivit en inledning och försett dagboken med kommentarer. Boken har utgivits i samarbete med Finlands arkitekturmuseum.

Majoren, sedermera översten G.H. Jägerhorn deltog i Gustaf III:s ryska krig 1788–1790 och skrev efter krigsslutet ner sina erfarenheter för eftervärlden. I verket



En förteckning över Svenska litteratursällskapets utgivning finns på sällskapets webbplats www.sls.fi, Förlag.

I fält för Gustaf III. Beskrivning över kampanjen i Savolax 1788–1790, utgivet av Petra och Pertti Hakala, återges denna ögonvittnesskildring av krigshändelserna i sin helhet för första gången. Här reflekterar Jägerhorn över taktiska och strategiska framgångar och misslyckanden – utan att glömma sina egna förtjänster, t.ex. när han räddade kungens liv under en vådlig försärfärd. I en inledande artikel skriver Lars Ericson om kriget ur ett vidare perspektiv och om G.H. Jägerhorn som person.

Historiska och litteraturhistoriska studier 79, med Pia Forssell och John Strömberg som redaktörer, har denna gång Runebergs verk och Runebergs tid som övergripande tema. Numret omfattar ett tjugotal artiklar av inhemska och nordiska litteraturvetare och historiker. Volymen utkommer under sommaren.

I augusti utkommer boken *Stafva eller stava. Svenska rättstavningssträvanden i Finland i slutet av 1800-talet* där Olof Mustelin skriver om den diskussion om svensk rättstavning som fördes i Finland under de sista decennierna av 1800-talet. Diskussionen anknöt till den livliga och tidvis hätska polemik som samtidigt pågick i Sverige. I boken, som utges postumt, tar sig Mustelin an ett utforskat lärdomshistoriskt område, som inte hade bara språkliga aspekter utan också fick politiska och sociala dimensioner genom nystavarnas engagemang i såväl pedagogiska reformer som svenska samlingssträvanden i landet.

Höstens böcker

Svenska litteratursällskapets bidrag till Albert Edelfelts 150-årsjubileum detta år är boken *Albert Edelfelt och Ryssland*, en utgåva med ett rikt urval av brev som konstnären skrev under sina talrika vis-

telser i Ryssland. I breven, företrädesvis till modern Alexandra Edelfelt, skriver han om sina personliga bekantskaper, sin dåvarande fästmö Sophie Manzey, sina kontakter med det kejserliga huset och om konstförhållandena i Ryssland i allmänhet. Det rikt illustrerade verket innehåller också kommentarer och samtidsdokumentation. Utgivare är Maria Vainio och Rainer Knapas.

Finländska herrgårdar presenteras i två böcker i höst. *Fagerviks trädgårdar och parker*, redigerad av Irma Lounatvuori, belyser ett stycke unik trädgårdshistoria i Finland, från mitten av 1700-talet till början av 1900-talet. Författarna beskriver trädgårdarnas och parkernas tillkomst och omvandlingar, analyserar influenser från kontinenten och belyser det rika artbestånd som flera generationer Hisinger vårdade på gården i Ingå. *Stensböle i Borgå. En herrgård under 700 år* är en historik över Stensböle gård, som på 1990-talet genom en donation kom i litteratursällskapets ägo. Bokens åtta författare beskriver gårdens historia, konst-, bok- och föremålsamlingar samt dess ekonomiska och sociala förhållanden.

Bland de övriga titlarna i höst kan nämnas Zacharias Topelius *Finlands krönika 1860–1878*, utgivare Rainer Knapas, *Magnus von Wrights dagbok 1863–1868. Konstnärsbröderna von Wrights dagböcker, del 5*, utgivare Anto Leikola, Juhani Lokki, Torsten Stjernberg och Johan Ulfvens, samt Mikko Huhtamies undersökning *Knektar och bönder. Knektersättare vid utskrivningarna i Nedre Satakunda under trettioåriga kriget*. Av Samlade skrifter av J.L. Runeberg utkommer delarna *Kommentar till Dramatik* (nr XV), av Lars Huldén, *Kommentar till Uppsatser och avhandlingar på svenska. Journalistik* (nr XVII:2), av Pia Forssell, och *Varia. Supplementband* (nr XIX), utgivare Pia Forssell.

Nina Edgren-Henrichson

Agneta Rahikainen
*Johan Ludvig och Fredrika
Runeberg
En bildbiografi*
208 s., inbunden,
rikt illustrerad i färg
Bokhandelspris ca 44 €
ISBN 951-583-096-6

JLR
Johan Ludvig Runeberg i urval
red. Hedvig Rask
390 s., häftad
Bokhandelspris ca 10 €
ISBN 951-583-089-3

Rainer Knapas
Idyll och hjältemod
J.L. Runeberg i bokkonsten
127 s., inbunden, rikt
illustrerad i färg
Bokhandelspris ca 32 €
ISBN 951-583-095-8

*Konkordans över Fänrik Ståls
sägner*
utg. Beatrice Silén
197 s., inbunden
Bokhandelspris ca 34 €
ISBN 951-583-104-0

Samlade skrifter av J.L.
Runeberg
Häfte XII:II:3
*Kommentar till Episka dikter,
II:3*
Kung Fjalar
av Kjell-Arne Brändström
148 s., häftad
Bokhandelspris ca 22 €
ISBN 951-583-108-3

*Dagligt liv i S:t Petersburg
Bland kejsarens finländska
undersåtar*
utg. Max Engman
376 s., inbunden, illustrerad
Bokhandelspris ca 40 €
ISBN 951-583-094-X

G.H. Jägerhorn
I fält för Gustaf III
*Beskrivning över kampanjen i
Savolax 1788–1790*
utg. Petra och Pertti Hakala
262 s., inbunden, illustrerad
i färg
Bokhandelspris ca 40 €
ISBN 951-583-097-4

Italia la bella
*Arkitekterna Hilding och
Eva Ekelunds resedagbok
1921–1922*
utg. Kim Björklund
184 s., inbunden, rikt
illustrerad i färg
Bokhandelspris ca 48 €
ISBN 951-583-100-8

Olof Mustelin
Stafva eller stava
*Svenska rättstavnings-
strävanden i Finland i slutet
av 1800-talet*
ca 150 s., häftad
Bokhandelspris ca 24 €
ISBN 951-583-105-9

*Historiska och litteraturhisto-
risk studier 79*
red. Pia Forssell och John
Strömberg
ca 400 s., häftad
Bokhandelspris ca 28 €
ISBN 951-583-106-7

Albert Edelfelt och Ryssland
utg. Maria Vainio och
Rainer Knapas
ca 300 s., inbunden, rikt
illustrerad i färg
Bokhandelspris ca 42 €
ISBN 951-583-111-3

Henrik Degerman, Torsten
Edgren och Olle Sirén (red.)
Stensböle i Borgå
En herrgård under 700 år
ca 300 s., inbunden,
illustrerad
Bokhandelspris ca 38 €
ISBN 951-583-109-1

Irma Lounatvuori (red.)
*Fagerviks trädgårdar och
parker*
ca 200 s., inbunden, rikt
illustrerad, översättning
Nina Edgren-Henrichson
Bokhandelspris ca 36 €
ISBN 951-583-667

Zacharias Topelius
Finlands krönika 1860–1878
utg. Rainer Knapas
ca 340 s., inbunden,
illustrerad
Bokhandelspris ca 34 €
ISBN 951-583-101-6

Mikko Huhtamies
Knektar och bönder
*Knektersättare vid utskriv-
ningarna i Nedre Satakunda
under trettioåriga kriget*
ca 250 s., häftad, översätt-
ning Joachim Mickwitz
Bokhandelspris ca 32 €
ISBN 951-583-083-4

*Magnus von Wrights dagbok
1863–1868*
Konstnärsbröderna von
Wrights dagböcker, del 5
utg. Anto Leikola, Juhani
Lokki, Torsten Stjernberg
och Johan Ulfvens
ca 500 s., inbunden,
illustrerad
Bokhandelspris ca 50 €
ISBN 951-583-085-0

Johan Ludvig Runeberg – nationens man och vår*

Herrar Ambassadörer, Herr Minister, Herrar Kanslerer, Värderade Universitetsrektorerna, Den nationella Runebergkommitténs Herr Ordförande, Värderade medlemmar av släkten Runeberg, Inbjudna gäster, mina Damer och Herrar.

Med stor uppskattning och glädje får jag härtill speciellt välkomna Svenska Akademiens ständige sekreterare Horace Engdahl som vår festtalare. I över tjugo år var Akademien också den östra rikshalvans Akademi. Därefter har Svenska Akademien också för oss utgjort en bastion för humanism i Norden, med ett ultimativt uppdrag att värna om det svenska språket, en uppgift av avgörande betydelse även för Finland. Dr Horace Engdahl har vi lärt känna som en orädd, perspektivrik litteraturforskare öppen för det skrivna ordets röst och beröring, för att anknyta till ett arbete från 90-talets mitt. Samtidigt har han framträtt som en enveten försvarare av humanismens traditioner och institutioner med stark betoning på kvalitet och fördjupning, härvid lika orädd som då det gällt att möta morgondagens aningar. Vi ser med stor förväntan fram emot Ert festtal.

Då jag hälsar denna ståtliga församling, värnare av Runebergs minne, i dag av utrymmesbrist uppdelad på två salar, väl-

kommen till Svenska litteratursällskapets i Finland årshögtidlighet 2004, gör jag det i tecknet av en specifik formulering i Sällskapets stadgar. Litteratursällskapet är 1885 "instiftat till åminnelse av Joh. Ludv. Runeberg". Låt mig i dessa hälsningsord, genom några nedslag i vår 1800-talshistoria, försöka belysa hur det blev så och vad detta förbund innebär, att Sällskapet knöt detta lysande namn till sin idégrund och verksamhet. Det är alltså något av Sällskapets självförståelse jag här skall försöka begrunda.

Sekelskiftet 1800 har beskrivits som det nervösa, rastlösa sekelskiftet. Politiskt pågick en kamp om hegemonin i Europa som 1807 skulle föra fram till fördraget i Tilsit, med tunga konsekvenser för det svenska riket. Mentalt kännetecknades tiden, även i Sverige-Finland, av en dragning till mysticism, med möten och seanser i dunkla rum, rum som också fanns i den politiska och kulturella elitens gårdar och palats.

Upplysningens män tog de olika formerna av andetro på bekymrat allvar. Men det räcker icke att skratta åt eländet, skrev en företrädare och utbrast: "Detta skamlösa dravel hotar hela samhället, ty där fanatismen går, går upproret i fjät." Frans Mikael Franzén suckade uppgivet: "Fåfängt brann Locke, Rousseau, Voltaire. Nu ska Marat, Cagliostro och Swedenborg dyrkas." Vid Akademien i Åbo förde Mathias Calonius och Henrik Gabriel Porthan enträget upplysningens talan

* Ordförandens hälsningstal vid Svenska litteratursällskapets i Finland årshögtid den 5 februari 2004 i Helsingfors universitets solenitetssal.



Håkan Andersson i solennitetssalen den 5 februari 2004. Foto Matias Uusikylä

i samverkan bl.a. med Svenska Akademiens ständige sekreterare, Nils von Rosenstein. Porthan blev även förmedlare av Akademiens skrifter i Åbo.

År 1804 får vi, förutom en remarkabel födelse, bevittna två idé- och lärdomshistoriskt betydelsefulla dödsfall. En vecka efter Johan Ludvig Runebergs födelse dog Immanuel Kant i sitt globala centrum, Königsberg. Några veckor in i mars förlorade lärosätet i Åbo sin sedan decennier ledande gestalt, Henrik Gabriel Porthan. Den hängivne Porthaneleven, biskop Jakob Tengström höll griftetalet. På hösten 1804 skulle filosofieadjunkten Anders Johan Lagus försvara en avhandling om Kant. Den vardagsnära *erfarenhetsfilosofin* hade genom Kants *idealistiska tankesystem* fått en allvarlig konkurrent, en konkurrent som Porthan med skärpa tillbakavisade och beskrev som en skad-

lig och vilseledande *sekt*. Hos Kant fördes *plikten* fram som ett bjudande moraliskt fundament i stället för *nyttan*. I fonden stod ännu antikens värld stark i innehåll och förbildliga mönster vid de högre skolorna och akademierna.

Hösten 1822 inskrevs Elias Lönnrot, Johan Ludvig Runeberg och Johan Vilhelm Snellman vid den tidigare kungliga, numera kejserliga Akademin i Åbo. Tre av det framväxande nationella projektets huvudgestalter hade därmed intagit projektets stora scen, den fjärde, Zachris Topelius var ännu fullt uppe i Walters äventyr, men skulle i sinom tid ta sin berättigade plats i besittning. 1820-talets andligt-intellektuella miljö var redan präglad av ett finsk-nationellt medvetande.

Intresset för det finska hade visserligen länge funnits vid Akademin i Åbo, och

även vid universitetet i Uppsala, men fick nu i det autonoma Storfurstendömet fördjupad ideologisk aktualitet. På tankelivets område hade icke enbart Kant inspirerat den aboensiska miljön, Herder, Fichte och Hegel erbjöd i varierande kombinationer rikligt stoff för det nationella projektets ivriga arkitekter. I de ursprungliga språken, i den folkliga sägnen och traditionen, i den egna historien skulle man söka samhällenas, nationernas, staternas yttersta grund och bestämmelse. Hur framstod Finland i dessa, huvudsakligen från tysk tankevärld och tyska förhållanden emanerade synsätt? Vilket eller vilka språk, vilken folklig tradition och historia, vilka grunder för samhälle och rättsuppfattning skulle man spana efter och befästa? Vid lösandet av denna komplexa ekvation skulle våra huvudgestalter och deras efterföljare dels vandra samman, dels, som känt, gå olika vägar.

Under sin studietid i Åbo kom Johan Ludvig att umgås i två inflytelserika familjer. Han var informator hos Anders Johan Lagus både före och efter sin vistelse i Saarijärvi och Ruovesi. Lagus hade studerat i Uppsala åren 1788–1794 och var, som vi erinrar oss från 1804, influerad av den kantianska filosofin, men Porthanelev i sin allmänkulturella hållning. Än mångsidigare inflytande kom Jakob Tengström och hans familj att utöva på sin släkting Johan Ludvig. Tengström, som nu avancerat till inflytelserik ärkebiskop, var som känt kusin till Johan Ludvigs pappa. Även Tengström hade vistats i Sverige och kom således liksom Lagus att på ett naturligt och initierat sätt bära något av upplysningen och av den aboensisk-uppsaliensiska lärdomsgemenskapen vidare till den nya tidens män.

Samtidigt som det nationella projektet genom Runeberg, Lönnrot och Snellman

inhöstade lysande segrar fram till slutet av 1840-talet, skulle även de inneboende spänningarna snart ge sig till känna. En sådan kom i dagen i samband med 1835 års lagkommission, som långt innebar ett utmönstrande av 1734 års lag. Den kommitté som skulle behandla förslaget inbjöd två rättslärde, Johan Jakob Nordström och Wilhelm Gabriel Lagus, en yngre bror till Anders Johan, att avge utlåtande i frågan. Med stöd av dessa utlåtanden, förankrade i den s.k. historiska rättsskolan, avsändes en vädjan till kejsaren, skriven av kommitténs sekreterare Johan Philip Palmén. I denna hänvisades till hur 1734 års lag, tillika med kulturens frö, slagit rot i folkets sinne "och numera fullkomligen sammanväxt med folkets lynne och bildning samt dymedelst alstrat den djupa vördnad för rätt och lagbunden ordning, som är ett utmärkande karaktärsdrag hos finska nationen".

De höga riksmyndigheterna lät lagkommissionens reformprojekt förfalla. Som svärson till Jakob Tengström hade Lagus, som också studerat i Uppsala, energiskt fortsatt den porthanska lärdoms- och institutionshistoriska forskningen i vårt land med Åbo hovrätts historia och Finlands kyrkohistoria som två centrala områden. I *Saima* hade Snellman uttalat sig nedsättande om en "afterporthansk historisk skola", som har funnits och finnes i landet och "som uteslutande trifves i det lilla". Han syftade här på Lagus.

Det andra spänningsförhållandet berörde det svenska modersmålets och den svenska kulturens berättigande och plats i det finska nationsbygget. Eller formulerat ur en något annan synvinkel: Bar den svenska bildningen, icke primärt som svensk i snäv mening, utan som en utlöpare av en allmän europeisk bildning, på något som fortfarande måste betraktas som omistligt för kulturens och

samhällslivets utveckling i Finland, för att landet skulle kunna hänföras till den västerländska kulturkretsen? Det första av dessa spänningsfält kunde lämpligen beskrivas som *rättsfilosofiskt*, det andra som *bildningsfilosofiskt* med dels en lingvistisk, dels en bildningshistorisk syn på nationaliteten och dess betydelse för förverkligandet av det övergripande bildningsidealet.

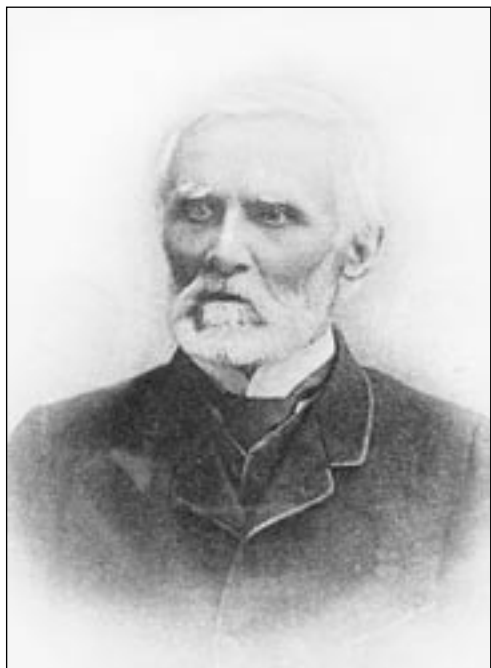
Det är dessa två spänningsfält som möter då de första riktlinjerna för ett svenskt litteratursällskap i Finland dras upp under 1870-talet för att sedan utmynna i grundandet 1885. Hur ville man då motivera anknytningen till Runeberg? I inbjudningsskriften till grundläggningmötet den 5 februari underströks att det var i hägnet av Runebergs genius som sällskapet trädde i dagen, i hans anda ville man verka, vilket sedan konkretiserades i följande: "Hans kärlek till det förflutna, hans höga och frisinnaade världsåskådning, hans konst och hans språk ville det söka att bevara i hans fädernesland och därför hade till sällskapets titel tillagts: *Stiftat till åminnelse av Joh. Ludv. Runeberg.*"

I Runebergs kärlek till det förflutna ville man säkerligen inbegripa det porthanska lärdomsarvet, kanske icke minst dess rättshistoriska markeringar. Då landshövding Wibelius står vid sitt domarbord visande på Sveriges lag och "sänkte tungt sin hand uppå dess pärm", eller då han säger "Här är vår vapenlösa trygghet än, vår lag, vår stora skatt i lust, i nöd" eller "I den, sen sekler, ren, det stadgat stått", vad är då detta annat än skaldens uttryck för den hållning som kom fram i lagrevisionskommitténs utlåtande från 1840-talets början, fotat i de synpunkter som Runebergs frände Wilhelm Gabriel Lagus och hans gode vän Johan Jakob Nordström hade utformat.

Då det gäller hänvisningen till Runebergs språk, och därmed indirekt till hans syn i språkfrågan, är det ofta omvitnat hur han fann det djupt nödvändigt att arbeta på det finska språkets och den finska kulturens förkovran, men, skriver han i ett brev till Bernhard von Beskow 1862, "att begära detta genast i fullkomlighet och än mer att fordra uteslutande burskap här för finskan, det är att vilja avskära landet från europeisk kultur, innan det fått mogna ännu att ens börja en egen".

I januari 1884 hade Carl Gustaf Estlander, en av de inflytelserika tillskyndarna till sällskapets tillkomst, understrukt vikten av att ett svenskt litteratursällskap nu borde grundas. Dels hade krafterna vuxit så att man kunde gå i land med uppgiften, dels var läget nu allvarligt och risk förelåg att minnena, det svenska kulturarvet, sopades undan av en flod vars vågor "röja flöden av andra källor, i en annan världsdel än det vi kalla västerlandet". Medan Estlander närmast gav uttryck för en bildningshistorisk syn på det svenska i landet, skulle de två andra centralgestalterna vid grundandet av Sällskapet, Axel Olof Freudenthal och Axel Lille, representera en mer lingvistisk syn på nationaliteten.

I det nygrundade sällskapet skulle ännu det Laguska inflytandet, och därmed arvet från Porthans tid, sätta sina spår. Den 7 maj 1885 höll Sällskapet sitt konstituerande möte i denna solennitetssal. Dagen innan, då Runebergsstoden avtäcktes i Esplanaden, höll tidigare rektorn för universitetet, statsrådet och professorn i grekiska Wilhelm Lagus festtalet. Den 7 deltog han i Sällskapets konstituerande möte och invaldes i dess styrelse. Han var son till Wilhelm Gabriel, och följaktligen var Jakob Tengström hans morfar. En yngre bror till Wilhelm hade som lektor i Borgå och



Statsrådet och professorn i grekiska Wilhelm Lagus (1821–1909) höll festtalet den 6 maj 1885, då Runebergs staty i Esplanadparken avtäcktes. SLS/HLA



Pedagogen och språkmannen Ernst Lagus (1859–1923) förde det Laguska inflytandet vidare inom litteratursällskapet som medlem av styrelsen från 1891 till 1918. SLS/HLA

som anförvant tillhört Runebergs nära umgängeskrets. Wilhelm kom att inleda Sällskapets skriftserie med att utge H. G. Porthans brev till M. Calonius. När han lämnade styrelsen 1891 efterträddes han av sin son Ernst Lagus, som samma år hade disputerat på den klassiska språkundervisningens utveckling i Finland. Denne kvarstod i styrelsen till 1918.

Värderade åhörare! Icke oväntat framstår, i min exposé, dels värnandet av svenskt språk och svensk kultur med underförstådd europeisk tillhörighet, dels försvaret av svensk rättstradition, allt förbehållslöst vilande på det gemensamma fosterlandets grund, som ledande motiv för alliansen mellan Johan Ludvig Runeberg och Svenska litteratursällskapet. Däremot framstår kontinuiteten i

kunskapsintresse och forskningstradition, rotad i en aboensisk-uppsaliensisk lärdomsgemenskap och omsluten av den Tengströmska och Laguska släktkretsen, som överraskande stark och intressant. I detta tidsflödes patriotiska mitt stod också Runeberg.

Sedan 1885 har Sällskapet försökt förvalta sitt dyrbara pund att vara instiftat till Runebergs minne, ett händelseförlopp som jag icke här tagit till min uppgift att närmare belysa. Låt mig endast med den djupaste tillfredsställelse konstatera att utgivningen av Samlade Skrifter av J. L. Runeberg, detta fruktbara samarbete mellan Svenska Vitterhetssamfundet och Sällskapet, håller på att slutföras. Jag kan icke tänka mig något värdigare och varaktigare sätt att hedra minnet av vår

skyddspatron och Finlands nationalskald på än detta. Alla som medverkat till och i detta projekt, icke minst under de senaste hektiska åren, kommer att inta en alldeles speciell plats i Sällskapetets hävder, det är ni som bär fundamentet för Runebergs minne mot framtiden.

Runebergs höga och frisinnade världsåskådning hänvisade man också till då vårt förbund slöts 1885. Vad var denna åskådnings grund och ledstjärna? Jag följer här Hans Ruin i spåren, då han vid Sällskapetets 50-årsjubileum 1935 sam-

manfattande slog fast: "Det är tron på kärlekens allmakt." Det må också gälla oss. Alla bär denna ofta misstänkliggjorda men ännu obesegrade kraftkälla i sitt bröst, sitt eget hjärta!

Jag hälsar er alla varmt välkomna, att med Svenska litteratursällskapet i Finland, i djup uppskattning och glädje, fira 200-årsminnet av **Johan Ludvig Runeberg – nationens man och vår!**

Håkan Andersson

J. L. Runeberg 200 år

Jubileumsföreläsningar hösten 2004

i Svenska litteratursällskapets hus,
Riddaregatan 5, Helsingfors

Hjältemyten – Runeberg och folket

Måndagen den 13 september kl. 18.00

Hjältebilder och hjältemyter

föreläsare:

*Anne Bergman och Carola Ekrem
Sven-Erik Klinkmann*

Måndagen den 11 oktober kl. 18.00

Kejsartiden – I dag

föreläsare:

Matti Klinge och Henrik Meinander

Måndagen den 15 november kl. 18.00

Runebergs kyssar

paneldiskussion med

Catharina Gripenberg, Anders Larsson, Margaretha Thun och Anna Simberg
diskussionsledare: *Agneta Rahikainen*

Observera att programmet arrangeras på Svenska Teaterns Miniscen
Norra esplanaden 2, Helsingfors

Måndagen den 29 november kl. 18.00

Runeberg, kärleken och döden

föreläsare:

Johan Wrede och Michel Ekman

Rätt till ändringar förbehålles

För meddelanden

Adressaten
betalar
portot

Böckerna levereras per post

- Jag betalar fakturan som följer med
böckerna (inkl. postporto)
- Debitera mitt kreditkonto VISA
 EuroCard
 MasterCard

Kreditkortets nummer (se kortets baksida)

Sista giltighetsmånad och -år -- --

Datum och underskrift _____

**Svenska litteratursällskapet
i Finland r.f.**

SVARSFÖRSÄNDELSE
Kod 5005079

00003 HELSINGFORS



I detta nummer medverkar:

Håkan Andersson, professor em., ordförande
för Svenska litteratursällskapet

Nina Edgren-Henrichson, förlagsredaktör vid
Svenska litteratursällskapet

Petra Hakala, fil.mag., tf. förste arkivarie vid
Historiska och litteraturhistoriska arkivet

Blanka Henriksson, fil.kand., forskare inom Tra-
ditionsvetenskapliga nämnden vid Svenska
litteratursällskapet

Karmela Liebkind, professor, Helsingfors uni-
versitet, medlem av Svenska litteratursällska-
pets styrelse

Catharina Lojander-Visapää, pol.dr, forskare vid
Svenska litteratursällskapet

Maria Miinalainen, fil.stud., tf. arkivsekreterare
vid Historiska och litteraturhistoriska arkivet

Bo Pettersson, professor, Helsingfors universi-
tet, medlem av Svenska litteratursällskapets
styrelse

Magnus Pettersson, kanslichef vid Svenska lit-
teratursällskapet

Agneta Rahikainen, fil.mag., projektsekretare
för J.L. Runebergs 200-årsjubileum, Svenska
litteratursällskapet

Siv Sandberg, pol.lic., specialforskare, Åbo
Akademi

Tom Sandlund, professor em., Helsingfors

Lisa Södergård, fil.mag., tf. förste arkivarie vid
Språkarkivet

Heidi Schreiber, fil.mag., timanställd vid Folk-
kultursarkivet

Camilla Wide, fil.dr, projektkoordinator vid
Svenska litteratursällskapet

Susanne Österlund-Pötzsch, fil.dr, forskare,
Helsingfors

Namn:

Adress:

.....

Bokbeställning. Vänligen notera att böckerna även kan inköpas i Vetenskapsbokhandeln, Kyrkogatan 14 i Helsingfors!

- | | |
|--|--------------------------|
| Agneta Rahikainen: <i>Johan Ludvig och Fredrika Runeberg</i> | <input type="checkbox"/> |
| Rainer Knapas: <i>Idyll och hjältemod</i> | <input type="checkbox"/> |
| JLR. <i>Johan Ludvig Runeberg i urval</i> | <input type="checkbox"/> |
| S.s. av J.L. Runeberg XII:II:3 <i>Kommentar till Kung Fjalar</i> | <input type="checkbox"/> |
| <i>Konkordans över Fänrik Ståls sägner</i> | <input type="checkbox"/> |
| <i>Dagligt liv i S:t Petersburg</i> | <input type="checkbox"/> |
| <i>Italia la bella</i> | <input type="checkbox"/> |
| G.H. Jägerhorn: <i>I fält för Gustaf III</i> | <input type="checkbox"/> |
| Olof Mustelin: <i>Stafva eller stava</i> | <input type="checkbox"/> |
| Albert Edelfelt och Ryssland | <input type="checkbox"/> |
| Irma Lounatvuori m.fl.: <i>Fageroviks trädgårdar och parker</i> | <input type="checkbox"/> |
| Henrik Degerman m.fl.: <i>Stensböle i Borgå</i> | <input type="checkbox"/> |
| Zacharias Topelius: <i>Finlands krönika</i> | <input type="checkbox"/> |
| <i>Magnus von Wrights dagbok 1863–1868 (del 5)</i> | <input type="checkbox"/> |
| Mikko Huhtamies: <i>Knektar och bönder</i> | <input type="checkbox"/> |
| Annan titel: _____ | <input type="checkbox"/> |



Källan. Svenska litteratursällskapet informerar 2/2004.

Elfte årgången.

Redaktion: Nina Edgren-Henrichson,

Magnus Pettersson och Mikael Korhonen.

Svenska litteratursällskapet i Finland:

Riddaregatan 5, 00170 Helsingfors,

tfn 09-61 87 77, fax 09-61 87 73 77

e-post: sls@sls.fi

Österbottens traditionsarkiv:

Handelsplanaden 23, 65100 Vasa,

tfn 06-319 56 11, fax 06-324 22 10.

Medlemmarna ombeds vänligen meddela om adressförändring vid flyttning.

Medlemmarna erhåller gratis årsboken *Historiska och litteraturhistoriska studier* och har därtill rätt att med 50 % rabatt inköpa ett exemplar av varje tidigare utkommen, ej slutsåld bok i sällskapets serie, om ej annat anges. Avgiften för årsmedlemmar är 18 €, för ständigt medlemskap 600 €. Anhållan om medlemskap kan sändas till sällskapet, se adressen här invid.

ISSN 1237-8356 • Ekenäs Tryckeri Ab, 2004

www.sls.fi

NYA FONDER KAN INRÄTTAS I SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET GENOM GÅVOR OCH TESTAMENTEN